ЫРЫМЛАР

АРАЗБАЙ ӨРӘЕВ

ЫРЫМЛАР

АШГАБАТ. «РУХ» — 1993

ББК 84 Түр7
Ө83

Өрәев Аразбай
Ырымлар: Чепер публицистика: — А.: Рух, 1993, 56 сах.

Ынсан дурмушы тәсирден, гөрүм-гөрелледен, дәп-дессурдан дүзүлен. Адамлар өмри кадалы ёла угрукдырмак үчин, дүрли ырымлара тен берипдирлер.

Ырым дүнйә халкларының әхлисиниң дурмушында бар.

Эйсем ырымың дурмуша тәсири нәхили? Оңа ынанмалымы я-да ынанмалы дәлми? Ырыма ылым нәхили гараяр?

Шу мөхүм соваллар философ алым Аразбай Өрәевиң китабында гиңден дүшүндирилйәр.

Китап гиң окыжылар көпчүлигине ниетленип, дүшүнкли хем сада дилде өрән тәсирли язылыпдыр.

Ө 4702590201 ББК 84.Түр

© «Рух» дөредижилик-өнүмчилик бирлешиги
Ашгабат шәхер 1993 й.

Ырымлар.

СӨЗБАШЫ

Ырымлара ынанмак халкың дурмушында улы орун тутяр. Халкың хер бир эдим-гылымында ырымларың тәсири дуюляр. Меселем: «Бош салланчагы үвресең, чаганың гулагы агырылы боляр», «Гөзүң чексе бегенжегиң», «Хамыр сычраса мыхман гелйәр», «Элиң аясы гижесе пул дүшжеги», «Дабаның гижесе, узак ёла гитжегиң», «Йүзүң гызса аглажагың», «Гулагың шаңлаян болса, кимдир бири адыңы тутян болмалы», «Пишик ювунса мыхман гелйәр», «Гидениң ызындан сүбсе чалсаң, ол гайдып гелмейәр», «Чаганың гачан дишини ат аягының ызына гөмсең, соң оңа тәзе ат диши чыкяр», «Йылдыз ҫүйнсе, бириниң өлени», «Җайың үстүнде көп гарга гагылдаса, тизара той болҗагы», «Эгер мөйи өлдүрсең, кырк гүнәң гечилйәр», «Энесине меңзеш чага багтлы боляр», «Гыҗыкчыл адам габанжаң боляр», «Гыз элине иңңе чүмдүрсе, ашык боланы», «Эгер элиңден пычак гачса эркек мыхман, чемче гачса аял мыхман гелйәр», «Эгер әр-аял нахарыны гараңкыда иййән болса, чагасы огры боляр», «Босагаң үстүнде дуруп гөрүшсең, урушяң», «Тәзе гелен гелин өе чеп аягы билен әтләп гирсе, аягы дүшмейәр»... Ай, гараз «санасаң согабы бар» дийлиши ялы, ырымларың мазмуны дүрли-дүрли. Оларың саны-да, гөрнүшлери-де, дурмуш билен багланышыгы-да хут шу яшайшың көп дүрли болшы ялы уммасыз гиңдир хем чәксиздир.

Ырымлар әхли бабатдан бар. Оларың бир топары адамың бедени билен багланышыклы болса, башга бир топары хәсиети билен багланышыклы, үчүнҗи бир топары гүнделик дурмушда душулян затлар болса, дөрдүнҗи топар рухлар билен багланышыклыдыр.

Ырымларың дөрәп башлан вагтының хайсы дөвре дегишлидигини, илкинҗи ырым эдилен задың нәме боландыгыны хәзир айтмак кын. Йөне ырымларың адамзат дөрәли бәри бардыгыны

чекинмән айдып болар. Себәби адамларың илкидурмуш община дөври диен жемгыетде яшан вагтында-да, хайванлары найза билен санжып авланылян вагтларда кәбир адамларың «авы оңян найза» ве «авы оңмаян найза» дийип, хатда найзаларыны-да ырым эдип, сайлап гөтерендиги ылма мәлим.

Совет дөврүнде ырымлара диниң зыянлы галындысы хөкмүнде гарап, олары ылмы тайдан дүйпли өвренмән, ырыма ынанян адамлара ызагалак дүшүнжели хөкмүнде гарап гелинди.

Аслында ырымлар бир миллетиң, хайсыдыр бир юрдуң халкының ойлап тапан зады дәл ве диңе бир халкың арасында ынанылян зат дәл. Шейле хем ырымың хайсыдыр бир дини багланышыгы ёк, ырымлар дини үндеви голдамаяр я-да танкытламаяр Ырым билен дин айры затдыр. Ырымлара ериң йүзүниң әхли халклары ынаярлар. Йөне хер юртда, хер халкда, хер миллетде ырым эдилйән затларың өз айратынлыгы бар.

Умуман-а, дүнйә халкларының ынанян ырымларының барыны жемләп деңешдирип гөрсең, оларың көпүсиниң өрән меңзешдигине аңсат гөз етирип болар. Меселем, түркменлерде кимдир бири узак ёла гиден болса, ёлагчы бармалы мензилине етендир дийилйәнчә, шол өйде ичери сүпүрилмейәр. Шейле ырым орсларда, кавказлыларда, европалыларда, хатда арап ве африка юртларында-да бар экен. Эйсем ёла уграп гиден адам билен өйи сүпүрмегиң нәме арабагланышыгы болуп билер. Гең галмалы зат, хәзирки заман ылмы мунуң бири-бирине гөс-гөни арабагланышыгының бардыгыны гөркезди. Элебтде, бу ерде гүррүң сүбседе-де, өйдәки йыгнанан хапада-да, арассаланян дүшекде-де дәл экен-де, эйсем оны сүпүрйән адамың хыялында экен. Адамларың өз арасында хыял арабагланышыгының бардыгы ве шол арабагланышыгың узак аралыкдакы адамлара-да дүрлүче тәсир эдйәндигини ылым субут этди.

Адамларың хәсиетине, дурмушына хыялың тәсириниң нәхилидиги барада биз китапчада йөрите гүррүң эдйәндигимиз үчин, диңе бир факты беллемек билен чәкленмекчи. Ырымларың манысыны ве мазмуныны ыхлас билен дерңәп уграяң велин, онуң аңырсында хөкман дурмуш хакыкатының бир бөлежигиниң ятандыгы мәлим боляр. Шонуң үчин-де ырымларың йөне бир дөрәен зат дәлдигине турувбашдан гөз етирмегимиз герек. Эгер, мүмкинчилиги боланлыгында адамларың ынанян ырымларының хер бирини чуңдан анализләп гөрленде, биз өрән көп зада, дурмуш хакыкатының чуң сырларының энчемесине гөз етирмеги башарардык. Сөзүмизиң гуры болмазлыгы үчин, шу китапчада биз кәбир ырымларың дөрейиш себәби барада өз пикиримизи айтмага сынанышдык. Йөне оларың хижисиниң гутар-

ныклы ахыркы нетиже дәл-де, эйсем адаты чакламаларың биридиги айтмалыдырыс.

Ырымлара ынанып-ынанмазлык барада айдыланда, бу меселе өрән чылшырымлыдыр. Ырымларың йөне ере дөремәндигини, оларың асырларың онларчасының довамында адамлар тарапындан топланан дурмуш тежрибесиниң нетижесинде дөрән ягдайлардыгыны гөз өңүне тутсаң, ырымлара ынанан адам көп ялңышлыклардан өзүни саклап билерди.

Шол бир вагтың өзүнде-де ырымлара көре-көрлүк билен уян адамларың хем дурмушда көп ерде утулжакдыгыны өңүнден айтмак кын дәл. Дурмуш төтәнликлерден долы дийип йөне ере айтмаярлар. Ырымларың көпүси хем төтәнлик билен багланышыклыдыр. Меселем, ише угран адам «ёлумы гара пишик кесип гечди» я-да «аял-гыз кесип гечди» дийип ызына гайтса я-да гүни билен эндишеде болса, онуң халының ничик болжакдыгыны гөз өңүне гетирмек кын дәл. Ырымлара жаны-дили билен ынанян адамың өз-өзүни хорлап, психикасыны үйтгемек дережесине етирмеги-де болуп билэйжек затдыр. Бар төтәнлиги хасаба алып отурсаң, онда өйден чыкасы иш ёк. Эмма бейдип яшап болмажагы беллидир.

Ырымлара ынанмак меселесинде кабул эдерлик бир йөрелге бар. Ол хем «Паллы-да болма, палсызам» диен пәхиме уймакдыр. Ырымлара багрыңы берип ынанып йөрмели хем дәл, оңа жуда эсассыз зат хөкмүнде-де гарамалы дәл. Мүмкин болдугындан ата-бабаларың пәхим элегинден гечирип галдыран ырымларына, гүнделик дурмушда ызыгидерли бержай эдилйән ырымлара ыгтыбар бермәге чалышмалы.

Шу ерде тарыха йүзленип гөренимизде, гечен дөвүрлерде дүрли патышаларың, серкерделериң ырым эден ахвалатлары ве оларың соңра хакыкатдан-да шейле болуп чыкандыгы, терсине ырым эдилиши ялы болуп чыкмандыгы барада-да маглуматлар бар.

Меселем, Исгендер Зүлкернейин Эйраның патышасы Дарий билен урушмазының өңүсырасы ики аламат гөрүпдир ве олары гөрүп, ырым эдипдир.

Биринжиси, ол дагың үстүне чыкып, чола ерде отырка бир улы кәкилик, бирем жүйже кәкилик уршуп башлапдыр. Исгендер оларың улусыны Дарий, кичисини өзи дийип гөз өңүне гетирипдир ве өз янындан шейле дийипдир: «Эгер-де улы кәкилик еңсе, бу сөвеш Дарииң еңши билен гутарар, жүйже кәкилик еңсе-де мениң еңшим билен гутарар, гөрели хайсы кәкилик үстүн чыкарка?» Кәкиликлер жеңңе-жүңңе болшуп көп уршупдыр ве улы кәкилик жүйжәни чокалап хелак эдип үграпдыр. Шол вагт асманда учуп йөрен гыргы кәкиликлериң уршуны

гөрүп, оларың үстүне топулыпдыр. Жүйже кәкилик гыргыдан гачып, ики дашың арасына сүмлүпдир. Шол пурсат гыргы улы кәкилиги какып алып асмана гөтерилипдир. Жүйже кәкилигиң еңилйәндигине гынанып отуран Исгендер бу ахвалаты гөрүп ерәп шатланыпдыр ве өз янындан шейле нетижә гелипдир. «Эртирки сөвешде мен Дарини еңерин, бу ишде маңа Худай хемаятчы болжак экени».

Исгендериң сөвешиң өң янында гөрен икинжи аламаты Айың тутулмагы экен. Айың тутулмагыны ямана ёруп, Исгендер эртирки сөвеши ыза чекмекчи болупдыр. Шонда онуң хыялыны аңан мүнеҗжимлер шейле дийип оны ынандырыпдырлар. «Биз Гүне сыгыняр ве календарь хасабымызы-да Гүне гөрә алып барярыс. Парслар Ая сыгыняр ве календарь хасабыны-да Ая гөрә алып барярлар. Парсларың Айының тутулмагы эртирки гүн оларың еңилжегиниң аламаты, Худай бизиң тарапымызда. Сен эртир еңерсиң».

Бу айдыланлар Исгендериң өңки ырымына кыбапдаш гелипдир. Ол эртеси еңше болан ынамы билен сөвеши башлапдыр. Сөвешиң гызза-гыззасында Дариниң төверегиндәки эмелдарлары дөнүклик эдип, оны өлдүрипдирлер. Патыша өленсоң гошуна довул дүшүп, еңлише сезевар болупдыр. Исгендериң «бу сөвешде мени Худай голдажак экени» дийип, ырым эсасында өзүне эден ынамы догры болуп чыкыпдыр.

Ырымлара ынанмагы, Совет дөвриндеки болшы ялы, өңки асырларда-да энчеме гезек гадаган эдипдирлер. Эмма халкда ырымлара болан ынамы сындырмак хич киме башартмандыр.

Кәбир вагтда дин хадымлары-да ырымчылыгың гаршысына гөреш алып барыпдыр. Олар ырыма ынанмак адамы дини — имандан айыряр дийип дүшүнипдирлер. Себәби ырыма ынанян адам Алланың язгыдыны, онуң кесгитлән тәлейини инкәр эдйәр, Алласыны ятдан чыкаряр дийип хасап эдилипдир. Диндарлар ырыма дәл-де, диңе Алла ынанмалы дийип вагыз эдйәрлер. Адама иселендик аламат гөрүнсе-де, ахырында язгытдакы ве Худайың халаны боляр, ондан гачып гутулма ёк дийип дүшүнилипдир.

Башга бир дөврде ырыма башгача дүшүндириш берлипдир. Алладан бидин чөп башы гымылдамаз. Әхли зат Алланың эрадасы билен. Алла әхли адамың язгыдыны языл гояндыр ве оларың язгытдан гачып гутулжак ери ёкдур. Йөне әхли зат Алла баглы дийип ятыбермегиң хем болмаяндыгы айдылыпдыр. Алла: «Сенден херекет, менден берекет» диенмиш. Ол «Гүне яздым, согап яздым, йөне шоны сайгарар ялы адама аң бердим, шатлык дөретдим, апат дөретдим. Йөне шоны адамлар аңар

ялы аламат хем ялы яратдым, шоны дуйсун, башарса совулжак болсун» диенмиш. Бири сени өлдүржек болса «Алланың язаныдыр» дийип өлүмиңе кайыл болуп дурма-да, гачмага сынанышып гөр, белки, пелек голдар» диенмиш. «Алманы асмана ат, ере душйәнчә я пелек» дийилдиги шол болярмыш.

«Ырымлара ынанмалымы, ынанмалы дәлми?» диен совала, элбетде, бир тараплы җогап бермек кын, йөне бир зат велин анык. Халкың нәхили ырымлар дөредендигини билмекден-ә зыян етмез.

Окаң, таныш. Онсоң ха, ынаның, ха, ынанмаң!

БОЙЧЫ МЫХМАНЫ НӘДИП ДУЙЯР?

Түркмен халкының арасында шейле бир ырым бар. Эгер чай ичип отыркаң, кәседе бойчы чоммалса, онда бу өе мыхман гелжегиниң аламатымыш. Кәбир адамлар бойчының инче-ёгынлыгындан, узын-гысгалыгындан гелжек мыхманың хор я-да семиздигини, узын-келтелигини хем билип боляр диййәр. Барды-гелди кәседәки чоммалян бойчы бирнәче болса, онда гелжек мыхман көп болмалы, бойчы ёкарда галкып йөрен болса ве бирден кәсәниң дүйбүне чөкүп башласа, онда мыхман хениз-заман етип гелмели диййәрлер. Бойчының кәсәниң ичинде айланып башламагына мыхманың узак ёлдан гелйәнлигини гөркезйән аламат дийип дүшүнилйәр.

Ай, гараз, кәседәки чайда бойчының чоммалмагы барадакы бу ырым тутуш бир тәлейнама дийип гояймалы. Онсоңам, айратын беллемели зат, көпленч халк тарапындан ырым эдилйән бойчының гөркезйәни догры хем болуп чыкайяр.

Эйсем бу ырымың, азда-кәнде хакыкаты галташян ери бармыка? Узак ёлдан гелйән мыхманың ачык мейдандакы, белли бир арадашлыкдакы адамың — өзүнден энчеме километр дашлыкда демленен чая тәсири болуп билер дийселер, оңа ынаныл боларм ы? Я-да терсине, диели, кәседәки жансыз, өзем чая эзилен чөпүң-бойчының ниредендир гелйән мыхманы «дуюп», сувуклыкда галкып, дикленип херекет эдибермеги болуп билжек затмы?

Бейле ягдая ылым нәхили гараярка?

Шу дөвре ченли ылмың мунуң ялы гүмүртик затлары инкәр эдип гелени хеммәмизе мәлимдир. Йөне, ынанар болсаңыз, бизиң гүнлеримизде гечирилйән ылмы барлаглар сада түркмен халкының ынаныл гелен бу ырымының чуң ылмы эсаслыдыгыны, өзүниңем дурмушда җуда болуп билжек затдыгыны гөркезип башлады.

Ине, саңа герек болса!

Диймек, соватсыз дийлип йөрен ата-бабаларымыз бу бабатда: «Бейле зат ылма гаршы гелйәр, мунуң ялы хадысаның дурмушда болмагы мүмкин дәл» дийип гайталап гелен энчеме физик, медик, философ, психолог, академиклерден-де зор болуп чыкярлар-да?! Биз бу гүррүңи жуда чиширип, улаллян-ха дәлдирис-дә херне?

Гелиң, илки билен шу ырымың хакыката нәдережеде лайык гелйәндигини селжержек болалың. Бу хадыса түркменлериң нәхилилик билен гөз етирип, оны гүнделик ынама аландыгына дүшүнмәге сынанышалың.

Алымларың пикирине гөрә, адамларың төверегинде мыламалык биомейдан болуп, ол майдажа микролептонлардан ыбаратмыш. Микролептонлар узак аралыкдан хем бейлеки адама тәсир этмәге укыплымыш. Чайлы кәседәки бойчының-да дикленип, херекет эдибермеги шол микролептонларың тәсири билен баглы болаймасын?

Парапсихология ылмы хәзирки дөвүрде телепатия хадысасы диен феномени гиңден ве чуңңур өвренмәге гиришди. Телепатия дийип, узак аралыкдан бир адамың башга бирине пикирини етирип, оңа психологики тәсир эдип билмегне айдыляр. Орта асыр Гүндогар ылмында бу хадыса «хикмети гайып» — бир адама тәсир этмек үчин гөнүклирилен «хыял юмагына» хем «батыл окы» дийилйән экен. Биз бу барада макаланың ахырында йөрите дуруп гечерис.

Узак аралыкдакы адамың башга бирине хыялы тәсир эдип билмегини, ягны «телепатияны» көп алымлар инкәр эдйәр. Овалкы СССР Ылымлар академиясының хабарчы члени, биофизик, профессор М. В. Волькенштейниң хем-де физиолог, академик Н. Н. Блохиниң пикириче биомейдан-да, телепатия-да тосланып тапылан затмыш.

Мунуң терсине, академик Б. В. Раушенбах адамда биомейданың бардыгыны ыкрар эдйәр. Онуң пикириче биологики объект өз төверегинде физики мейданы дөредйәр, шол мейданы биомейдан диймек болжакмыш. Муны инкәр этмек Менделеевиң элементлер таблицасында бүрүнч диен элемент ёк дийип, хакыкат йүзүнде бар болан бүрүнч металыны инкәр этмек билен барабармыш.

Руссия Ылымлар академиясының Ёкары нерв ве нейрофизиология институтының директоры, физиолог, академик П. В Симонов биомейдан феномени-де, пикири узак аралыкдан көмекчи серишдесиз башга бирине етирмек — телепатия-да, телекинез ве шуңа меңзеш хадысаларың тебигатда болмагы мүмкин дәл дийип, чүрт-кесик айдяр. Бизиң пикиримизче, хениз

говы өвренилмедик затлар барада чүрт-кесик инкәр эдижи кесгитлемелери айтмага ховлугылмаса говы. Бир вагтлар адамлар «асмандан гачды» дийип метеоритлери тапып гелеплеринде, Францияның Ылымлар академиясының бириәче алымлары танымал Лавуазье башлыклайын: «Бейле зат болмагы мүмкин дәл, себәби асмандан Ере гачар ялы, ол ерде хич хили дашлар ёк» дийип чүрт-кесик айданы үчин, көп музейлер метеоритлери мейдана чыкарып зыңып башлан экен. Бу ягдай метеоритлери өвренмек ишини-де эп-эсли бөкдәпди. Өз дөвүрде генетика хем шейле гүне дүшүпди.

Хер халда, дашары юртларда-да, бизиң юрдумызда-да алымлар биомейданы ве телепатияны мүмкин зат хасаплаярлар. Профессор В. В. Налимов, психиатор алым Я. Г. Гальперин, техники ылымларың докторы, профессор И. М. Коган шу пикириң тарапдарларыдыр.

Орсыедин Л. Ландау адындакы Теоретики физика институтының бөлүм мүдири, дүнйәде таналян физик, академик А. Б. Магдаль хем хениз ылым тарапындан чуң өвренилмедик «биомейдан» аркалы пикир-хыялы узак аралыкдакы адама етирмегиң мүмкиндигини арадан айырмак болмаз диен пикирде.

Академик В. М. Глушковың айтмагына гөрә, адамың нерв өйжүклеринде онуң өзүнден бигтыяр халда пикир-хыял дөрәп, шонуң белли бир угра гөнүгип, узак аралыклары гечип, башга бир адама тәсир этмеги болуп билжек затмыш.

Академик И. М. Коган бу пикири хас хем садалашдыряр. Онуң айтмагына гөрә, бир адам башга бир адам барада пикир эдйән болса, онуң пикири-хыялы шоңа гөнүгип, эсли аралыгы гечип барып, оңа психологики тәсир эдип билжекмиш. И. М. Коган биотогуң тәсир мейданында дөрән «хыял толкунларының» өрән узак толкунлар диапазонында, ягны йүзлерче километр ёкарда (Ер билен Ионосфераның арасында) акып, адамларың телепатики гатнашыгыны дөретмек мүмкинчилигини гөрйәр. Шейле хыялы хабарлашмакда хыял акымының тизлиги такмынан 0,005—0,2 бит/с. төверегиндедир дийип чакланяр.

Диймек, узак аралыкдан адамың пикир-хыялы башга бирине гөнүкдириленде (диели, бир ере гелйән мыхманың хыялы), ол шоңа етип барып (ягны чай башында отуран өй эесине), онуң төверегиндәки биомейдана ве онуң өзүне психологики тәсир этмеги болуп гечйән экен. Кәвагт адамларың бири-бирине душан пурсаты: «Биз сениң якында, пылан ерде гүррүңини этдик, гулагың шаңлан болса герек!» диенлеринде, олар өз айдяның чындыгыны билйән хем дәлдирлер. Пөне шейле задың хакыкат йүзүнде болуп гечйән болмагының мүмкиндиги-

не нәме дийжек? Ики адамың бири-бирини гөреси геленде гөзүниң, гашының чекип башламагыны-да шу телепатия хадысасы билен ылмы эсасда дүшүндирип болжак экен.

Хәзир «телепатия теориясы» эсасында суггестология диен угур хем ровачлык алып башлады. Суггестология дийип, узак аралыкдан дуруп, башга бирини өз пикирине боюн эгдирмәге айдыляр. Шейле задың мүмкиндигини инди кәнбир инкәр этжек хем боланоклар. Доктор Кашпировскиниң, Алан Чумагың, А. В. Игнатенконың телевизор аркалы гечирйән сагалдыш сеанслары хем мунуң айдың мысалыдыр.

Суггестологияны эсасландырыҗы алымларың бири, болгар алымы, психолог, профессор Г. К. Лозанов телепатия процесинде биомейданың ролы улудыр дийип ынаняр.

Гечирилен көпсанлы ылмы барлагларың нетижелери суггестолог алымларың көп чакламаларының догрудыгына шаятлык эдйәр.

Инди өңки гүррүнимизиң акымына доланып гелсек, бойчы кәседе чоммалан халаты шейлерәк хадыса болуп гечйән экен. Кимлередир бир ере мыхманчылыга барян адам, шол бармалы ери, өй эелери барада хыял йүвүрдип, пикир өврүп барян болса, онда онуң хыялының өзүнден биыгтыяр халда бейниде дуйдансыз болуп гечйән «гизлин» процесиң нетижесинде шол адамлара тарап гөнүгип, оңа барып етип, психологики тәсир эдип башламагы болуп гечйән экен. Шол пурсатда өй эесиниң төверегиндәки биомейданда микролептонлар жошуп, өз тәсир мейданындакы затлара, шол санда чайлы кәседәки бойча-да тәсир эдйән экен.

Адам билен адамың арасындакы телепатики гатнашыгың болмагының мүмкиндигине ынанып болар. Эмма шол биотәсириң бойчыны херекете гетирип билмегине ылмы дүшүндириш тапып болармыка?

Хава, ол хем мүмкин экен.

Өңки СССР Ылымлар академиясының Радиотехника ве радиоэлектроника институтында, шейле-де СССР Саглыгы саклайыш министрлигиниң медицина энҗамларыны сынагдан гечирйән Бүтинсоюз ылмы-барлаг институтының госпитал хирургиясы бөлүминде шейле бир сынаг гечирилипдир. Онда Белоруссияның Пильшичи диен обасындан болан экстрасенс аял Федора Даниловна Конюхованың биотогуның сува эдйән тәсирини өлчәп гөрүпдирлер. Сынаг үчин крандан алнан адаты ичилйән сувы, минерал сувы хем-де чешме сувуны алыпдырлар. Илки оларың шөхлеленмеси өлчеленде, әхлиси 20 килогерци гөркезипдир. Ф. Д. Конюхованың ол сувлара етирен био-

тәсириндеп соң гөркезижилер дегишлиликде 170, 190, 230 килогерци гөркезипдир, шол бир вагтың өзүнде-де сувларың молекуляр дүзүминиң хем үйтгәндиги мәлим болупдыр, шонуң ялы-да сувларың вируса гаршы активлиги эп-эсли артыпдыр. Шол гечирилен тежрибе адамың биотогуның сувуклыга (чая-да дийип дүшүнелиң) гүйчли тәсир эдйәндиги хакдакы чакламаны долы субут эдип билипдир дийсек, ялңыш болмаса герек.

Шейле болансоң суггестолог экстрасенслер доктор Қашпировскиниң, Алан Чумагың ве кәбир бейлеки медиумларың телевизор аркалы сагалдыш сеансларыны берйән пурсаты, телевизорың өңүнде чүйше гапларда арасса сув гоюлса, оны дермана өвүржекдиклери хакда айдян гүррүңлери-де эсассыз дәл экен.

Иң гызыклысы болса, түркменлериң чайлы кәседе бойчы чоммалса мыхман гелйәр диен ырымының чын гүррүң болуп чыкмак мүмкинчилигидир.

Шу айдыланларың үстүни ене бир тәсин маглумат билен долдурмакчы. Эгер-де кәседе бойчы чоммалса, оны диңе «мыхманың тәсири» дийип хем йөрмели дәлдир. Онуң шол чайы ичип отуран адамың я-да гапдалында отуран адамың биотәсириндеп болмагы-да мүмкиндир. Хәзирки дөвүрде Хытайда, Тайванда, Гонконгда чая-бойча гарап, пал атмак дәби өрән йөргүнлимиш дийййәрлер.

Чай боюнча пал атыланда чайы демләп, аз вагтлык үстүни басырып гоянсоң, оны кәсә гуйярмышлар. Шонда кәседе чоммалан бойча середип, шол чайы гуйян адамың хал-ягдайыны билип болярмыш.

Чайда пал атмагың дүзгүнлерине гөрә, бойчының 60 дүрли чоммалыш ягдайы боюнча нетижәни айдып болярмыш. Гелиң, биз бойчының гөркезйән бәш-алты ягдайыны шол хытай системасы боюнча гарап гөрелиң!

1. Эгер-де кәседе еке-тәк бойчы чоммалан болса, бу говы аламат хасапланяр. Чайы гуян адама үстүнлик хемра болмагы мүмкинмиш.

2. Барды-гелди кәседе ики бойчы, сагдан хем чепден дикленен болса, бу яман аламатмыш. Чайы гуяның өз якын адамларының бирини өйкелетмеги мүмкинмиш.

3. Эгер-де кәседе еке-тәк бойчы чоммалан болса, бу говы, ясы бойчы чепден дикленсе, бу ишлериң ярамаз баршындан хабар берйәрмиш.

4. Кәседе бойчыларың икиси чалажа дикленипдир диели. Бу ягдай аласармыклыгы аңладярмыш.

5. Эхли атылан чай кәсәниң йүзүнде галкып йөр. Бейле

болса сув гайнамандыр. Бу ягдай сабырсызлыгы, үнсүзлиги, алңасаклыгы аңладян экен. Бу чайы демлән адамың ишлериниң булашжакдыгының аламатымыш. Себәби ол алжыраңңы херекет эдйән болмалы. «Чалтың иши чала» дийилмәнми нәме?

6. Бир бойчы кәседе өр боюна галыпдыр диели. Ики бойчы хем ашакда гайып йөрен болса, бу говы аламатмыш. Шейле ягдайда оңатлыга гарашыбермелимиш ве ш. м.

Муңа ынанып боларммы? Башгалары-ха билемок велин, чая гарап пал атмага гүррүңи эдилйән юртларда-ха ынанян кепмуш.

Түркменлериң өңрәк вагтларда дөрән хем ынамына алып гелен бойчы барадакы ырымы эсаслы болса, мунуң шейледигине-де хәзирки заман, дөвребап энжамлар билен яраглана институтларда отуран академиклер яңы гөз етирип йөрен болса, мунуң себәбини нәхили дүшүндирип болар?

Биз макаланың башында парапсихологияның, телепатияның, суггестологияның, телекинезиң Гүндогарда өңрәкден бәри мәлимдигини ятладып гечипдик. X—XV асырлар бу ылмың Орта Азияда гүлләп өсен дөвүрлери болса герек. «Ылмы хикметиң» орта асырларда газананлары XVII—XX асырларда Европа ылмы тарапындан инкәр эдилди ве белли бир дережеде өсүши бөкделди. Гүндогарда шол дөвүрде адам психологиясы ве психикасы хакындакы ылымлар чуңлашярка, Европада механика угурлары хас өсүп башлады ве өз гезегинде адамың пайхас гүйжүнден үстүн гелен техника гүйжи ылмы хикмети долы басды. Нетижеде, Гүндогар диңе ылмы бабатда дәл, эйсем ыкдысады ве сыясы бабатларда-да Европадан басылып уграды. Диңе соңкы йылларда Европада парапсихология ылмына үнс берлип, бу бабатда Гүндогарда орта асырларда етилен дережә голайлашып башланды. Мунуң нетижеси болса хеммәмизе мәлимдир.

Бизе диңе Хорезм — Көнеүргенч этрапларында орта асырларда ве соңракы дөвүрлерде 360 саны өвлүйәниң яшап өтендигим мәлимдир. Өвлүйә сөзи арапча болуп, велиң сөзүниң көплүк санда айдылышыдыр. Өвлүйә түркменче айданыңда, Худая якын адам диймекдир. Хас гиң манысында айдыланда болса, эхли болжак-гелжекден баш чыкарып билйән адам диймекдир. Көнеүргенчли өвлүйәлерден шу гүнки ылмы дил билен айданыңда телепатияны, телекинези, суггестологияны, психокинези, левитацияны, ретроспекцияны, протьяхараны долы өзлешдирен, өз биотогуны гөрлүп-эшидилмедик дережеде гүйчлендирип билен медиумлар болан Ашык Айдыны (хакыкы ады Шихаб ад-Дин Омар ибн Мухаммед ас Сухраверди), такмынан 1124—

1254-нжи йылларда Васда яшап өтен Ыбрахым Эдхеми, Шых Кебир Атаны ве онларча бейлеки, шол дөврлерде ады дүнйә долан велилериң адыны айдып билерис.

Танымал парс шахыры Җемал эд-Дин Абу ар-Раззагың оглы, Ашык Айдының окувчысы Кемал Ысмайыл Испиханының язанларындан чен тутсаң Ашык Айдың «Ылмы хикметде», «Факру-Фанада» ёкары дережә етен алым адам болмалы. Оңа отуран еринде дүнйәдәки көп затлар ачык-айдың аян экен. Бизиң гүнлеримизде шейле укып Ванга мамада бар диййәрлер.

Ашык Айдың тарапындан Гүндогарда мешхур болан, белки, бир экземпляры Ностpадамусың хем элине дүшен «Тарыхы эййәм» атлы китабың түркүче вариантының язуландыгы хакда ровaят бар. Ол китапда адам дөрәп дүнйәде эхли болуп гечжек затлар язуланмыш диййәрлер. Танымал алым Адам Мец хем өзүниң «Мусулман ренессансы» диен китабында Шихаб ад-Диниң «Тарых» китабы хакда агзап гечйәр, йөне гынанчлы ери, ол хакда башга маглумат бермейәр.

Диңе Хорезмде, Васда дәл, эйсем Дешти гыпжакда, Мавереннахрда-да XI—XV асырларда «Ылмы хикмети» долы өзлешдирен шахсларың боландыгы мәлимдир. Ибн Сина, Бируны, Юсуп Хемеданы, Абу Сейит Мәнейи, Мешреп Дивана, Несими, Омар Хайям, Ахмет Ясавы, Алышир Новайы ялы энчеме әгиртлери айтманында хем энциклопедиячы алым хөкмүнде таналян бу адамлардан башга-да, диңе парапсихология бабатда танымал болан адамлар аз дәл.

XIX асырың тарыхчысы Молла Салых эд-Дин ибн молла Алаведдин хожа ишаның тассыкламагына гөрә XIV—XV асырларда Сейит Ата (Сейит Ахмет), Хеким Ата, Бадр Ата, Садр Ата, Узын Хасан Ата, Зенги Ата (Зеңңи баба), онуң аялы Хорезм Бурханының гызы Анбар эне, Шых Хасан Булгарый, Хожа Бахаведдин Накшбенди кимин бейик шахсларың хер хили тәсин галарлык хикметлери гөркезендиги тарыха мәлимдир.

Шол дөврлерде яшап өтен Салых эд-Дин Насыр Хысравың оглы Мансура хем хер кишиниң хыялында нәме пикири болса мәлим экен. Онуң бу хикмети 1335-нжи йылда Хиндистана гидип, энчеме йыллап хинди брахманларындан өвренип гелендиги хакда тарыхы маглуматлар бар. Мансурың дуран еринде адамларың гөзүнден гайып болмак, үч гүнләп ере гөмлүп ятып, соң ене сагъ-аман чыкмак ялы тәсин укыплары боланмыш.

Гепиң гысгасы, бизиң пикиримизче түркменлериң арасында шу чака ченли сакланып гелен бу ырым хем йөне ере дөремән, эйсем орта асырларда Васда гүллән өсен «ылмы хикметиң» тәсири нетижесинде пейда боландыр.

ГӨЗ ДЕГЙӘНИ ЧЫНМЫКА?

Түркменлерде көнеден бәри довам эдип гелйән «гөз дегмек» диен бир ырым бар. Оңа ынанмаяндан ынаняң хас көп болса герек. Ёгсам бизиң ил арасындакы «Пыланының гөзи деггир болмалы, нәмә көп серетсе алайяр», «Пылана гөз дегиндир», «Гөзүң дегәймесин, түвелеме диевери!», «Гөзүң дегәймесин бирден, түйкүревери!», «Яман гөзден-дилден Худай сакласын» диен ялы гүррүңлери хәли-шинди эшидип дурмаздык.

«Гөз дегмәге» диңе бизде дәл, эйсем АБШ-да, Канадада, Африкада, Түркиеде, Эйранда, Европа юртларының әхлисинде диен ялы ынаныляң экен. Оңа Монголияда, Японияда, Хытайда сейрек ынанярмышлар. Кореяда, Бирмада, Тибетде, Тайландда бейле ырым дүйбүнден ёк диен ялымыш. (Муны гадым вагтлардан бу юртларда «Ци гун» диен энергияны бар дийип, онуң говы тәсиринден нәхили пейдаланмалы, ярамаз тәсириндеи нәхили горанмалыдыгыны өвренендиклери үчин, «гөз дегмегиң», олара ховпсуз болуп галан болмагының мүмкинлиги билен дүшүндирмәге сынанышылса догры болса герек).

Гөз дегмәге хер юртда бир хили ынаныляң экен. Эфиопияда диңе айры-айры адамларың гөзүниң дегйәндигине ынанярлар. Хиндистанда велин иследик адамың гөзүниң дегмеги мүмкин хасапланяр. Орсыетде гышык я-да ичине чөкүп дуран гөзлер дегйәр дийип ынаныпса, Италияда гөк гөзли адамың гөзүниң дегмеги мүмкин дийип чекинилйән экени. Мунуң терсине, Гүнбатар Европада гара гөзелек адамлардан ховатырланылярмыш. Испанияда болса диңе ят адамың гөзи дегип билер диен дүшүнҗә эерилйән болмалы.

Көп халкларда гөзи деггир дийип хасапланян адамлара, янында дүвүнчеге салып дуз алып гезмеги маслахат берйән экенлер. Гөз дегмегиң эсасы себәбини, дүйп чешмесини әхли юртларда, шол санда бизде хем бахыллык, гөзүгидиҗилик, ачгөзлүк зерарлы дийип билйән экенлер. Биз хем шу пикириң хакыката хас якын болаймагының мүмкиндигини чаклаярыс ве ол хакда сөзүмизиң довамында айратын дуруп гечерис.

Гөз дегмекден горанмак үчин халк дүрли дөвүрлерде хер хили тәрлер ойлап тапыпдырлар. Шол тәрлериң иң пейдалысы дийип, «түвелеме, түвелеме, түвелеме, түф, түф, түф» дийип, үч гезек түйкүрмек ынама алныпдыр. Айтсак, ериң йүзүндәки әхли халклар адамың түйкүлигинде улы гудрат бар дийип хасап эдйән экен. Түркменлерде-де «йыланың агзына түйкүрсең, ол өлйәрмиш» диен гүррүң бар, йөне мунуң чындыгыны я-да яландыгыны барлап гөрениң бардыгыны гөрмедик.

Хәзирки заман медицинасы хем адамың түйкүлиги боюнча онуң кеселлерини билмек боляндыгыны инкәр этмейән болмалы. Аслында гадымы Грецияда адамың хич зат иймәнкә, ир билен түйкүрен түйкүлиги билен гижилевүкли кеселлери бежерйән экенлер. Плиниий «Тебигы тарых» диен китабында бу эмиң адама өрән говы тәсир эдйәндигини айдып гечйәр. Йөне бу йөнекей, гөрәймәге зыянсыз усулы сынап гөрүп, бизиң гүнлеримизиң адамларының кеселинден сапланаңы ёк болса герек. Белки-де, мунуң шейледигини адамлар билйән дәлдирлер. Хер халда түйкүлигиң агзалып гечилен кеселе эм болянының себәбини-де шол дердиң адама гөз дегмеги зерарлы саташяндыгыны чак эдйәндиклери билен дүшүндирип болса герек.

Түркменлерде гөз дегмекден горанмак үчин дүрли тәрлер ойланып тапылыпдыр. Халк көпленч чагалара я-да гөз дегер дийип горкян задына дога, тумар, алажа йүп, дүе йүңүнден эдилен баг, дагдан агажының бөлежигини, йыланбашы, донуз дишини, күмүш теңңәни (хан теңңе), гызыл сапагы дакян экенлер.

Бу затларың нәхилилик билен адамы гөз дегмекден горап билйәндигини ылмы эсасда барлаглар гечирип гөрмән айтмак жуда кын. Эйсем шу агзалан затларың көпүсиниң адам организмине оңайлы тәсир эдйәндиги, иң бәркиси күмүшиң микроплардан горамак хәсиетиниң бардыгы мәлим. Белки-де, халк тежрибе эдип гөрүп, шуңа меңзеш затларың бедене ярамаз тәсир эдип билйән биоэнергияны серпикдирмек хәсиетиниң бардыгына гөз етирендир.

Гөз дегмекден горамагың иң говы ёлы яман гөзден дашракда болмак дийип дүшүнилипдир. Шонуң үчин яш чаганы, яш гелни, докмадакы халыны, пиле сараян йүпек гурчугыны, сыгырдан саглып алнан сүйди ве шуңа меңзеш затлары ил гөзүне гөркезибермекден гача дурлупдыр. Шейле эдилмесе ынсаның кеселлемеги, халының оңмазлыгы, гурчугың гырылмагы, сыгрың сүйдүниң чекилмеги ве шуңа меңзеш ягдайларың йүзе чыкмагы мүмкин дийлип дүшүнилипдир.

Дүрли дөврлерде гөзи деггир дийип хасапланан адамларың, бу гүррүңлере чыны билен ынанянларың газабының пидасы боландыклары хакда маглуматлар бар.

1879-нжы йылда Тихвин уездиниң Врочево обасында шейле вака болуп гечипдир. Шол обада яшаян Аграфина Игнатьева диен аялың гөзи деггир дийип ынанян экенлер. Бир гүн ол Кузьмин диен обадашының өйүне барып гайдансоң, ызында шол өйүң гызының ичинден дуйдансыз агыры тутуп, бурүп ташлапдыр. Шейле ягдай Аграфина башга бир өе барып гайдансоң хем гайталаныпдыр. Обадашлары муны Аграфинадан

гөрүп, оны дашарык чыкарман, өйүнде габап гоюп хеләкләпдирлер.

1928-нжи йылда АБШ-да Регмеййер диен чалың гөзи дег-гир диййп ынанылыпдыр. Онуң маңлайында ап-ак сачың арасында бир чугдам гара сачы бар экен. Шол аламат хем онуң башына етипдир. Гаррының үстүнден керосин гуюп отлапдырлар. Шондан өң онуң маңлайындакы гара сачыны гыркып алып, ере гөмүпдирлер.

Революцияның өңүсырасы орсыедиң Қашин уездиниң Синица диен обасында аялының гепи билен Петр Брюханов диен адам хем өзүниң 70 яшлы гарры атасыны дынчлап, оны гайдып адама гөзи дегмез ялы эдипдир.

Гөз дегмек нәхили ягдайда болуп гечйәрмиш? Халк арасындакы ынама гөрә, адамың кимдир бирине гөзи гитсе я-да оңа мәхрини сиңдирсе (кәхалат чаганың энесиниң хем өз баласына буйсанмак билен середен вагты оңа мәхри сиңип гөзи дегмеги мүмкин диййп, гадым дөврүң алымы Пилиний айратын беллейәр), адам хайсыдыр бир зада гөзүгидижилик, бахыллык, ачгөзлүк билен серетсе, шейле задың өзүнде ёкдугына гахары гелип, ичи янса, онда шол адамың назарыны дикен задына гөз дегйәрмишин.

Адамың ачгөзлүги ве гөз дегмек билен багланышыкда шейле бир роваят өрән мешхурдыр. Исгендер Зүлкернейиниң йөришлериниң биринде, онуң өңүнден бир гала чыкыпдыр. Хер нәче сынанышса-да Исгендере оңа гирмек башартмандыр. Бир гүн галадакылар Исгендере кичижик тылла окаражык зыныпдырлар. Исгендер оны сынлап-сынлап окаражыгың нәме максат билен өзүне окланандыгына дүшүнип билмәндир. Шонда онуң манысыны бир алым аңсатжак дүшүндирип берипдир. Ол Исгендериң гөзүниң өңүнде окаражыга алтын, күмүш салып башлапдыр, йөне ол хич долмандыр. Соңра алым оңа бир чүммүк топрак салыпдыр велин, окаражык пүре-пүр долайыпдыр. Себәби ол адам гөзүниң окарасы экен. Галадакылар оны Исгендере бермек билен: «Адамың тебигаты шейледир, онун гөзүни зат билен дойруп болмаз, оны өлен гүнүң диңе бир чүммүк топрак долдурып билйәр» диййән экени.

Бу роваятдан гөрнүши ялы, адама төверегиндәки әхли говы затлара гөз гыздырмак хәсиети заныны берлен болмалы. Шейле болансоң ил ичинде гөзүгидижилик эдйән адамың тапылып дурмагы адаты зат.

Бар, бу гүррүңлер билен ылалашярыс диели, шонда гөз дегмек нирeден гелип чыкяр? Онсоңам адама гөз дегеннини-дегмедигини нәдип билжек?

Русларда-ха, үйшүп отуран адамларың арасында гөз дереп киши бар болса, төверегиндәкилер паллап башлаярмыш дийип ынаныляп экен. Бизде болса адамың саглыгыны йитирип уграмагыны гөз дегмегине ёрярлар. Халк тарапындан адама гөз дегендигини я-да дегмәндигини билмек үчин, онуң депесинде ичи сувлы леген тутуп, оңа гуршун эргинини гуйян экенлер, шонда легене дөкүлен гуршун гөзүң шекилини алярмыш. Галыберсе-де, шол гөз аркалы адама орнашан дерт хем чыкып гидйәрмиш. Шейлерәк усул билен гуршуны дәл-де зәги пейдаланып хем гөз дегени ол беладан дындармага сынанышык эдилйән болмалы.

Өңки дөвүрлерде гөз дегип, дерде ёлуган адамлары көпленч порханлар «ойнап» ачыпдыр. Бу ягдай бизиң гүнлеримизде, ылмың космоса чыкан гүнлеринде хем довам эдип гелйәр. Өзем бу ягдай гүн-гүнден ровачланып баряр. Хәзир ёкары билимли, ат-абрайлы, белент дережели порханлар шәхерме-шәхер айланып, цирклерде, улы концерт залларында йөрите, ресми сеанслар гурап, гөз деген адамлары саташан дертлеринден халас эдйәрис дийип, кабул эдишликлер гураярлар. Оларың сеансына барып, пейда тапдым дийип йөренлериң саны болса гүнсайын артып баряр.

Порханларың бу үстүнлигиниң сыры нәмеде кә?

Танымал порхан, гөз деген адамлара япышан дерди-белалары айырмагы башарярын дийип, ресми суратда ыкрар эдйән Юрий Тарасов «Труд» газетиниң 1991-нжи йылдакы 12-нжи декабрь санында гөз дегмек хадысасы хакда шейле диййәр: «...Ылым бу факты ыкрар этсе, шонда гөз дегмек нәхилидир бир акыллы-башлы ылмы ат алар ве врачлар онуң билен мешгулланарлар. Хәзирликче болса... Хәзирликче, мен бизиң порханчылыгымызың анык физики эсаслары бар дийип билерин. Адамлара тәсир этмек өрән көп каналлар аркалы болуп билер. Гынансак-да, көп адамлар гара рецкиң бейнә ган инмесини саклап билйәндигини, гызыл реңкиң бронхиал астма, гөк реңкиң пульсуң уршуна тәсир эдип, оны хаялладяндыгыны, гызгыныңы гайтаряндыгыны, гызыл чыраның ягтысында эшидишиң песелйәндигини, яшыл реңкде говулашяндыгыны... билйән дәлдирлер.

Эйсем, гөз дегмек дией задың өзи дурмушда болуп билжек, мүмкин затмыка бери? Диңе ынанжаң, сада адамлар дәл, шейле задың болмагының мүмкиндигини инди абрайлы-абрайлы алымлар хем гүррүң эдип башладылар.

Алымлар бу хадысаны нәхили дүшүндирмөге чалышярлар?

Илки билен, ылым тарапындан хер адамда биоэнергияның,

биомейданың бардыгының ыкрар эдилендигини белләсимиз гелйәр.

Адамларың биоэнергетики потенциалыны өвренмек билен мешгулланян алымларың бири, техники ылымларың докторы А. Чернетскиниң айтмагына гөрә, алымлар адамың биомейданының әхли жанлы ве жансыз затлара тәсир эдйәндигини аныкланпдырлар. Олара шейле биоэнергетики процесин көмеги билен оны моделирлемек хем башардыпдыр. Хас дүшүнкли дил билен айданында, олар илки экстрасенси дөредйән биоэнергиясының гүйжүни кеегитләпдирлер, соңра шол гүйжи техники серишделер аркалы дөретмеги газаныпдырлар.

Иң гызыклысы, олар экстрасенслериң адамың төверегинде аура — перде бар диен гүррүңиниң чындыгыны субут эдипдир ве оны техники серишделер аркалы гөрмеги башарыпдыр. Диңе бу хем дәл, алымлара аураны электрометрики датчиклер аркалы өлчәп гөрмек хем башардыпдыр.

Мунуң парапсихология ылмы үчин өрән улы әхмиети бардыр. Себәби шу чака ченли адамың төверегиндәки ауранЫ диңе экстрасенслер гөрйәрис дийип айдярды. Болгариялы Момера Пенчева диен аялың гөзлериниң рентген ялы гөрмек укыбы бар экен. Ол адамың ички агзаларыны хич бир гуралсыз ачык-айдың гөрйән экен.«Рабочая Трибуна» газетиниң хабарчысы онун билен душушып (1991-нжи йыл, 7-нжи март), ондан «Адамдакы ауранЫ гөрйәрмиң?» дийип соранда, ол: «Гөрйәрин, адамың төверегиндәки ауранЫң даш йүзи хас гойы, ичи сейрегрәк, өзем дүрли-дүрли реңкде, эсасанам бедениң кесел бар еринде реңклер үйтгешик» дийип жогап берипдир. Инди онуң сөзлерине ынанмазлык эдилсе, техники серишделер билен оны барлап гөрүп болжагы икучсыз.

Парапсихолог Тофик Дадашевден адам психикасының мүмкинчиликлери барада соранларында ол: «Адам психикасының ягдайы ве онуң тебигаты хениз көплере мәлим дәл. ...Ине, экстресенслери алып гөрелиң! Олар биополе, биэнергия бар диййәрлер. Оны дүшүндирип бермек үчин алымлара йүз тутдулар. Алымларам адамда биополе бардыгыны тассыкладылар. Йөне, мениң пикиримче, ол адамың өз энергиясы дәл-де, эйсем, оңа дашардан тәсир эдйән энергияның серпикмеси болса герек».

Тофик Дадашевиң өзи барасында айдыланда, онуң айратын үйтгешик укыбы бар.

1973-нжи йылда Прагада психоэнергетика боюнча Бүтиндүнйә конгреси болуп гечйәр. Шонда 22 юртдан онларча алымлар гелип,б у темалар боюнча докладлар окаяр. Американы ылымларың докторы Бекстр шонда Американың астронавты

Митчелиң Айда гезип йөркә, Ере техники серишдесиз иберен пикирини бәрде окамагы башарандыкларыны субут эдйән документал фильм гөркезипдир. Соңра Тофик Дадашев конгресе гатнашыжылара өзүнде-де шейле укыбың бардыгыны айдып, оны демонстрирләпдир. Ол Бекстериң көмекчисиниң өзүне хыял аркалы буйран юмушларының әхлисини битирипдир. Өзем шол хыялы Бекстериң көмекчиси Тофик Дадашевиң дүшүнмейән иңлис дилинде берен экен.

Биоэнергияның айры-айры адамларда өрән көп мукдарда жемленмегиниң мүмкиндигини, галыберсе-де шол энергияны олар бир угра гөнүкдирип сарп эдип уграса, онда оларың төверегиндәки затлара аклыңа-оюңа сыгмажак дережеде тәсир эдип башлаяндыгыны хем ылмы барлаглар ве тежрибелер гөркезипдир.

Эдвардс өзүниң «Гең адамлар» (1961 й.) диен китабында америкалы Лулу диен гызың бедeнинде бичак көп мөчберде биоэнергияның боландыгыны, ол гызың бири-бириниң дызының үстүне мүнүп креслода отуран үч адамы, креслосы зады билен, диңе отургыжың аркасына элиниң аясыны дегирмек билен гөтерендигини, бәш эркегиң бирлешип, гозгап билмедик агыр задыны еңиллик билен сүйшүрендигини языпдыр.

Испаниялы Моника Ньето Техада диен гызың гөзи билен гөркезйән гудраты хакда Германияда чыкан «Бунте» диен журнал тәсин хабары чап эдип, дүнйәни хайран галдырды.

Хениз етгинжеклик яшындака бу гызың гөзүни дикен зады деррев үйтгәп башлаян экен. Хатда ол назары билен демир чемчелери-де эплем-бүклем эдип ташлайян экен.

Мониканың энеси Теросаның айтмагына гөрә, гызындакы бу укып ол алты яшындака йүзе чыкыпдыр.

Врачлар бу гызы дүйпли барлагдан гечирипдир. Шонда онуң бедениниң бейлеки адамларыңкыдан үйтгешик ериниң екдугына гөз етирипдирлер. Йөне ол назары билен демирлери емшердйәркә велин, ягдай үйтгейән экен. Шонда гызың эндамының гызгыны артып, ган басышы эп-эсли песелйәрмиш. Электроэнцефалограмма болса, бейниниң адатдакы ялы, диңе альфа толкунлары чыкаряндыгыны гөркезипдир.

Врачларың барлаг гечирйән деврүнде Мониканың ене бир укыбы йүзе чыкыпдыр. Эгер-де ол йөрите сынанышса, адамларың бедениниң ички агзаларыны эдил рентгендәки ялы гөрүп билйән экен. Онуң бу укыбына хайран галан врачлар, «Моника бизе психокинезиң ене бир мүмкинчилигини ачып гөркезди» диййәрмиш.

Назары билен демир чемчелери эпләбермек укыбының Бу-

дапештли 15 яшлы оглан Маркда хем бардыгы хакында «Правда» газетиниң 1990-нжы йылда «Назары билен чемчәни эгләп...» диен макалада язандыгыны көплер билйән болса герек.

Хытайың Цзуньи уездиниң, Гуажоу айлагында яшаян Чжао Цюньсюе диен аялың хем үйтгешик укыбы бармыш. Ол назары билен адамлары кеселинден сагалдып билйәрмиш ве дашындан сынлап нәме кеселиниң бардыгыны бада-бат айдярмыш. Оны алдавчыдыр өйдүп, 1977 ве 1980-нжи йылларда ики гезек түрмә басыпдырлар. Диңе 1986-нжы йылда Пекине барып алымлара барладансоң, онда биоэнергияның тәсири билен адамы сагалтмак укыбының бардыгыны тассыклапдырлар ве оңа хәкиметлер адамлары бежермәге ругсат берипдир.

Өз биоэнергиясы билен я-да назары билен адамлары сагалдып билйәнлер бар болса, нәме үчин олары кеселледип билйәнлериң хем болмагының мүмкиндигини инкәр этмелимиңиз. Онсоңам кәбир адамларың биоэнергиясы онуң өзүниң дуймазлыгында-да башга адама гечип билйән болмалы, шонда оны шол биоэнергияны кабул эдйән адам хем дуйман галярмыш.

Соңкы дөвүрде алымлар метеолабильный дийилйән, ягны хованың үйтгежекдигини эндамында дөрән агырылара эсасланып, бирнәче гүн өңүнден билйән адамлары барлагдан гечирип гөрүп, шейле нетижә гелипдирлер. Хер ничик-де болса, бу адамлар тебигатда болжак үйтгешмәни адаты дуйгы органларының үсти билен алмаян болмалы. Гүррүң электромагнит мейданының тәсири нетижесинде адам бедениндәки нерв ве гормонал системаларының сазлашыксызлыга сезевар болмагы нетижесинде информацияның адаты дуйгы органларына тәсир этмән, оларың үстүнден «бөкүп гечип» барып, гөнүден-гөни подсознанийә тәсир этмек мүмкинчилиги хакда баряр.

Техники ылымларың докторы Ф. Ханцеверовың ве техники ылымларың кандидаты Г. Заднепровскиниң гечирен тежрибелери-де адам бейнисиниң гиңишлиге ве вагта дахылсыз информацияны кабул эдип ве иберип билйәндигини гөркезипдир. Мунуң өзи адамларың арасында энергия алышмагының болуп гечйәндигини гөркезйәр. Бу факт өңки СССР-де узак вагтлап ыкрар эдилмән гелинди. Диңе соңкы йылларың довамында бу угурда барлаглары гечирмәге ругсат берилди хем-де Тебигатда энергия чалышыгының проблемалары боюнча йөрите Комитет дөредилди. Онуң ёлбашчысы эдилип белленен алым В. Казначеевиң метбугатда эден чыкышында тассыкламагына гөрә «Яңы бир хакыката гөз етирмәге мүмкинчилик дөрән» болмалы.

Шу чака ченли бу хадысаларың бизде ылмыкы өвренилме-

дигиниң себәби, биринжиден, ылмың дүйпли сыясатлашанлыгы билен дүшүндирилсе, икинжиден, парапсихологияның өвренйән затларының мистика өрән якындыгы билен дүшүндирмек боларды. Бу ылым дөрәли бәри гечен бир асырың ичинде ол элмыдама төверекден епбеклеимә сезевар болуп гелди. Диңе хәзирки дөвүрде парапсихолог алымларың бейлеки ылымларың векиллери билен кооперирлешмеги нетижесинде кәбир үстүнликлер газанылды. Парапсихология билен улы ылмың векиллериниң, меселем, адам бейнисиниң физиологиясы боюнча дүнйәде танымал алым Наталья Петровна Бехтереваның хем белли бир дережеде мешгулланып башламагы, бу ылмың абрайының галып башландыгыны гөркезди. Галыберсе-де, парапсихологияның өвренйән хадысаларыны шу чака ченли техники энжамлар билен барлап гөрмек мүмкинчилиги болманды.

Айдыланлардан, адамда хениз тебигаты говы өвренилмедик биоэнергияның, биополәниң бардыгы, онуң положител я-да отрицатель хәсиетли болуп билйәндиги, өзүниңем бир адамдан башга бир адама гечмек мүмкинчилиги, кәбир адамларда болса шол энергияның әгирт көп запасының топланяндыгы ве ш. м. мәлим боляр.

Шейле зат мүмкин болса, онда гөз дегмек диен хадысаны хем бир адамың отрицатель хәсиетли микролептонларының башга бириниң төверегиндәки аура агрессив тәсир эдип, оны дешип гечип, подсознаниесине етмеги ве онда отрицатель реакция дөретмеги нетижесинде адамың саглыгы үчин зыянлы процеси эмеле гетирмеги билен дүшүндирип боларды. Бу йөнекейже бир чаклама. Аслында мунуң өзи адам аңы бир бада етерден хас чылшырымлы биопсихики процес болмагы мүмкиндир.

Нейрофизиолог алым, академик П. Симоновың «Бизиң ылмымыз бейниниң ишлейиш механизми барада жуда ужыпсыз зат билйәр» дийип беллейши ялы, бейниде болуп гечйән процеслери долы дүшүндирмекден хениз бизиң ылмымыз жуда эжиз гөрүнйәр.

Яңы-якында германиялы алымлар гөз дегмегиң сырларына дахыллы бир ачыш эдипдирлер. Оларың тассыкламагына гөрә, калбыны сөйги дуйгусы гаплан адамда положител хәсиетли, төверекдәкилере говы тәсир эдйән биоэнергияның дөрейәндигини ве шол вагтда адам организминде хем гүйчли реакция болуп гечип, кортизон-гормонлары ишләп чыкарып уграяндыгыны, өз гезегинде оларың ашык адамы дүрли кеселлерден гораяндыгыны аныклапдырлар. Мунуң терсине, адам газаплананда, калбыны бахыллык, йигренч дуйгусы гаплап аланда, онда адама ярамаз тәсир эдижи биоэнергияның дөрейәндиги мәлим

болупдыр. Адамың организми шол энергияны төверэге яйрадян экен.

Белки, шейле пурсатда гөзүни бир зада дикен адамың назары аркалы середйән задына шол энергияның белли бир мөчбери барып орнап, оңа ярамаз тәсир эдип башлаяндыр. Аслында гадым дөврүрден бәри гөз дегмегиң дүйп себәби бахылчылык, гөзүгидижиликдир дийип ынанылып гелинмәнми ахыры?!

Гөзүң линза шекилиниң бардыгыны ве ондакы хрусталигиң өзболушлы оптика серишдеси лупа меңзешдигини гөрмек кын дәл. Лупаның яйраң Гүн энергиясыны чугдамламак ве оны йылылык энергиясына өврүрмек мүмкинчилигиниң бардыгыны хеммелер билйәндир. Лупа билен чугдамланан Гүн энергиясыны бир нокатда жемләп, агажа я-да кагыза тутсаң, оны якып-яндырып гойберйәндигини гөренлер аз дәлдир. Иң тәсини, шонда лупаның өзүне шол энергияның дүйбүнден диен ялы тәсир этмейәнлигидир ве онуң бары-ёгы чугдамлайжы-гечирижи болуп хызмат эдйәнлигидир.

Эгер-де адамлар айры-айры пурсатларда биоэнергияның әгирт улы запаслары дөрейән болса ве адам оны гөзүниң үсти билен чугдамланан назар гөрнүшинде дашары чыкарып билйән болмагы мүмкиндир. Шейле зат хакыкат йүзүнде амала ашян болса, онда назары билен демир эредйән адамларың гөркезйән гудратына-да дүшүнип боларды.

Бизиң гүррүңлеримиз гөз дегмек диййән задың хакыкатдан-да мүмкиндигини, гараз, субут этмәге эдилйән бир сынанышык ялы болуп гөрүнмеги мүмкин. Йөне меселә бейле дүшүнмеклик ялңыш боларды. Себәби гөз дегмек диен дүшүнже, аңлайшымыз ялы, Ериң йүзүниң халкларының асырлар бойы топлан дурмуш тежрибесинден гелип чыкан нетижедир. Шу фактың өзи меселәниң йөне-мөне дәлдигини, оңа «Ай, бош гүррүңлердир-дә» дийип элиңи салгап гойберибермән, оны ылмы эсасда ымыклы өвренмегиң герекдигини гөркезйәр.

Бу проблеманың чөзгүди хәзирликче тапылмадык хем болса, биоэнергетика ылмының дөремеги, адам психикасының хер тараплайын өвренилип башламагы, халк арасындакы «гөз дегмек» дийип атландырылан хадысаның нәмедигини якын вагтларда айдып болжакдыгыны гөркезйәр.

СӘХЕТЛИ ГҮНЛЕРИ НӘДИП БИЛМЕЛИ?

Бирнәче ырымларың манысыны хич бир дүшүндирмесиз хем аңмак боляр. Йөне «Гелин гетириленде гаршысында йылдыз

болса, гелен өйүне аягы дүшмейәр» диен ырымың манысыны билмек, оларың талапларыны берҗай этмек аңсат дәл. Себәби гаршында йылдыз бар-ёгуны билмек үчин, онуң хайсы йылдыздыгыны, хачан хайсы тарапдан догяндыгыны, онуң той-ниет эдилен гүни ниредедигини билмек көп халатда кынчылык дөредйәр.

Түркмениң улы максат-мырадының огул өерип, гыз чыкармак хем-де иң бир дөвлетли ниетиниң той этмекдигини хеммелер говы билйәр. Огул өерип, гыз чыкармак ата-энәниң диңе максат-мырады болман, эйсем мукаддес борчларының биридир. Ата-эне үчин өерилен оглуң, дурмуша чыкарылан гызың машгала болуп, абадан дурмушда яшашып гитмеги белент мертебе хем улы дөвлетдир. Шейле болансоң, халк өзүниң мырадына етенде, огул өерип той беренде онуң җуда бир гөвне макул, докузы дүзүв халда болмагыны ислейәр. Хер бир огул өерип той берйән адам, ынансын-у-ынанмасын, йөне ата-бабаларымызың дөреден, ил-гүнүң уян ырымларыны, дәп-дессурларыны берҗай этсе, гөвнежай болҗагы гөрнүп дуран зат. Шонуң үчин-де биз той гүнүниң сәхетли гүне габат гетирилмеги, гелниң алнында йылдыз болмазлыгы үчин, хасабы нәдип чыкармалыдыгы барада гысгача гүррүң бермеги макул билдик.

Бу ырымың дөрейиш тарыхы шейлерәк болмалы.

Роваята гөрә, гадым вагтда Бабыл диен шәхериң патышасы өлүпдир. Шондан соң өңден гелйән дәбе гөрә, шәхер илаты хер гүн үйшүп, гала дервезесинден чыкып, багт гушуны учурып башлапдыр. Ол багт гушы кимиң башына гонса, шоны хем патыша дийип ыглан этмели экен. Эмма гүнлер, айлар гечипдир, хатда тутуш бир йыл өтүпдир, шонда-да гүн ырман учурылян гуш хич кимиң депесине гонмандыр.

«Баш болмаса, гөвре ләш» дийлени, патышасыз юртда булагайчылык башланып, гүн-гүнден писат ишлер артып грапдыр. Соңлугы билен ол шейле бир дережә етипдирки, ил ичинде болуп гечйән вежералыклары чекип-чыдар ялы болмандыр.

Ине, шу ягдайда Харут хем-де Марут атлы ики перишде Аллатагаладан шол шәхерде тертиби ёла гоймак үчин өзлерини ибермеги хайыш эдипдирлер. Бу геп макул гөрлүп, олары ере иберипдирлер. Харут хем Марут ирден ил үйшен вагты, дервезәниң өңүндәки мәрекә барып гошулыпдыр. Шол халат учурылан гуш оларың башына гонупдыр. Халк олары патыша дийип ыглан эдипдир.

Эмма перишделере Бабыл шәхериниң илатыны тертибе салмак башартмандыр, гайтам терсине, илат оларың өзүни ёлдан

чыкарыпдыр. Перишделер аҙыпдыр. Харут, Марут шол шәхерли Зөхре атлы бир овадан, әрли аяла ашык болупдыр ве онуң билен максада етмеги исләпдир. Зөхре диңе бир ягдайда оларың ислегини канагатландырып билжекдигини, ягны өзүне «Исми агзам» догасыны өвретселер максатларына етирҗекдигини айдыпдыр. Перишделер оңа «Исми агзам» догасыны өвреденинден, оны окап, Зөхре перваз уруп гөге галыпдыр-да, пелеге етип, йылдыза өврүлипдир. Зөхре «Исми агзам» догасыны перишделерден гачып гутулмак үчин өвренен экени. Алдава дүшен перишделер бу ягдая җуда гынананмыш. Оларың дүшен халыны гөрүп, перишделериң янына бир зенан гелипдир-де, эгер-де «Исми агзам» догасыны өвретселер, өзүни олара багыш этҗекдигини айдыпдыр. Перишделер бу гезек ол овадан зенандан алданмазлык үчин, диңе максатларына етенсоң оңа доганы өвретҗекдиклерини айдыпдыр. Зенан разы болупдыр. Шейлеликде «Исми агзам» догасыны өвренен бу зенан хем оны окап, пелеге гөтерилипдир. Шу доганы окап гөге галмак ислейән адам учуп пелеге ченли галып билйән экен. Инне ол асмана галандан перишделер ховсала дүшүп: «Ханха, бир хапа зенан учуп гелйәр, оңа пелеге чыкмага ёл бермәң!» дийип, оны дашлап башлапдырлар. Ол зенан болса йылдыза өврүлип, перишделериң зыңян дашларындан гачып, ериң дашындан перваз уруп айланмага башлапдыр. Ине, шол лагнаты-йылдыз алнында болса говулык ёк дийип, түркменлер хайыр иш үчин барярка, шол тарапа уграмаян болмалы. Гелин гетирмек хем иң бир хайырлы иш боланы үчин, шол тарапа гидилмесе говы.

Эйсем, ол «лагнаты-йылдызың» хайсы гүн ниредедигини нәдип билмели? Муны билмек ислейән адам, җайың ортарасында отурмалы. Шонда онуң чеп эгни җайың гүндогардакы бурчуна бакмалы. Түркмен айының бири гүни «лагнаты-йылдыз» шол бурчдадыр. Айың икисинде ол габат гаршыңдакы дивар тарапда, үчүне саг тайкы бурчда, дөрдүне гапдал дивар тарапда, бәшине ызкы бурчда, алтысына ызкы диварда, едисине бейлеки бурчда, секизине-де ене-де чеп гапдалкы дивар тарапдадыр. Айың докузында йылдыз ерде, онунда хем асманда болмалы. Оны шу ашакдакы йөнекей схемада гөрмек болар.

Түркмен айының 9. 19. 29 гүнлери йылдыз ерде боланы үчин, иң бир бисәхет гүнлер хасапланяр. Шол гүн той тутулып, гелин гетирилмәндир. Башга гүнлерде йылдыз алнында болмаса гелин гетирмек болян экен. Айың 10. 20. 30 гүни йылдыз асманда, ол гүн адама зовалсыз хасапланыпдыр.

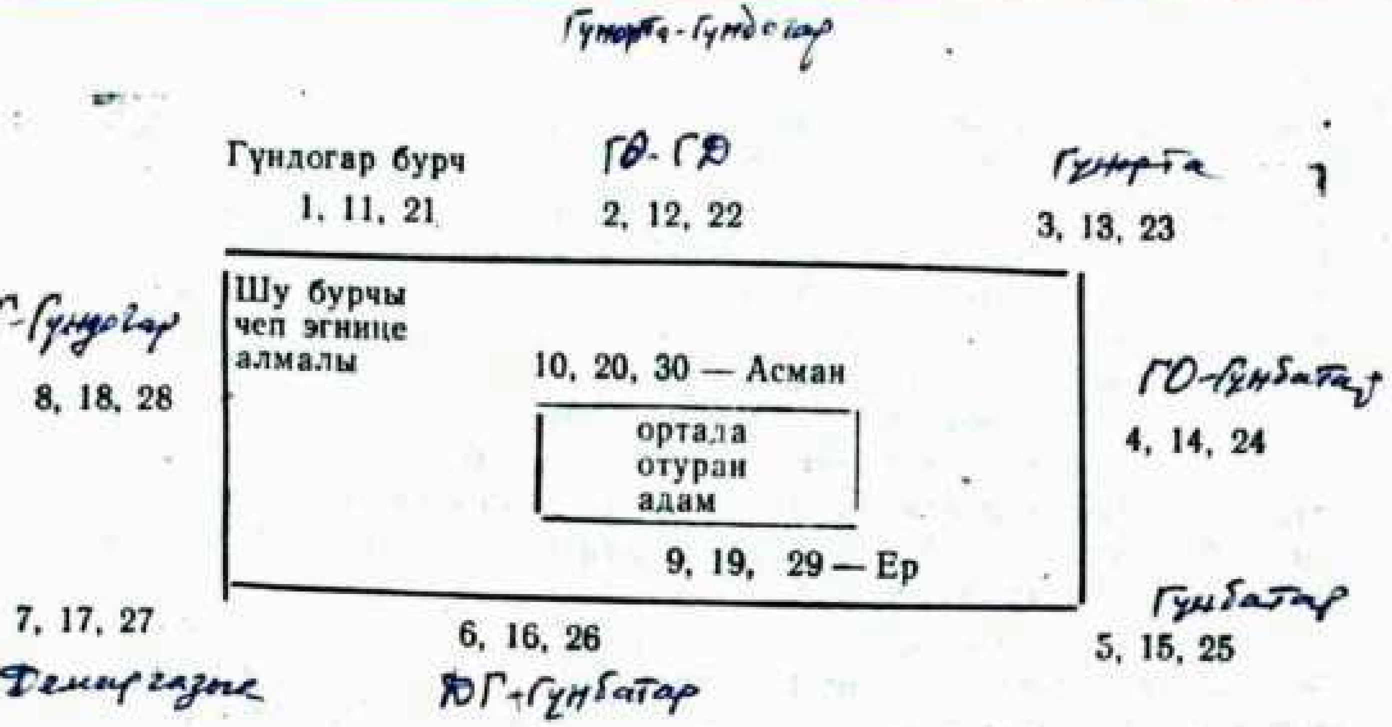

ПИРДЕН ПАТА АЛМАК

Түркмен халкының несилме-несил уюп гелен энчеме говы дәп-дессурлары бар. Шоларың бири хем хүнәри говы эле алып, ат газанмак үчин хөкман уссат гөрүп, пирден пата алмак дәбидир.

Бу дәбе гөрә, эсасан, ылым, эдебият, сунгат ве дин билен ымыклы иш салышҗак адамлар пире шәгирт я-да мүрит болуп, ондан пата алмалы экен. Ырыма гөрә пирден пата алман орта чыкан адамың иши оңмаярмыш ве ол адам дүрли кынчылыклара, хатда хеләкчилиге учраярмыш.

Эйсем, алымлара, языҗы-шахырлара, багшы-сазандалара, умуман, дөредиҗилик адамларына улы пирлерден пата алмак зерурлыгы нәме билен дүшүндирилйәр? Нәме үчин халк диңе шу угурлар боюнча пирден пата алмак мөхүм дийип тапдыка? Дайханчылык, малдарчылык, хүнәрментлик, сенетчилик, багбанлык, уссачылык ялы энчеме угурлар билен мешгулланҗаклара нәме үчин бейле талап билдирилмедикә? Ёгсам ислендик хүнәриң өз сыры, кынчылыклы тараплары боляр ахыры. Шейле-де болса, башга хүнәрлери халыпадан өвренмек зерур сайыланам болса пирден пата алмак зерур хасапланмандыр.

Халк арасында пир дийип, ылымда, эдебиятда, сунгатда белли бир угры долы өзлешдирип, онуң ёкары белентликлерине етен адамлара айдылыпдыр.

Ата-бабаларымыз аслында ёкары хүнәрли адама улы сарпа гоюпдыр. Хут шонуң үчинем ил арасында «Йигиде муң дүрли хүнәр хем аздыр», «Хүнәри өврен-де йигрен», «Ылымсыза ынанч ёк, хүнәрсизе гуванч ёк», «Йигит гөрки — хүнәр», «Өв-

ренмек бир хүнәр, өвретмек ики хүнәр», «Йүз хүнәри чала биленден, бир хүнәри долы бил», «Шәгирт халыпадан оздурмаса хүнәр йитермиш», «Хүнәри ёк кишиниң, нетижеси болмаз ишиниң», «Хүнәрли әр хор болмаз, дост-душмана зар болмаз» ялы парасатлы накылларың энчемеси дөрәп, халк оларың шу чака ченли гадырыны билип, голланып гелйәр.

Түркменчилик заманында ил арасында ылым, сунгат, эдебият ве дин билен мешгулланжак, өмрүни шу ишлере багыш этҗек адамлара ниетленен «Шермисар болмажак болсаң, халыпа гөрмән, пирден пата алман, бу кәрлере баш гошма!» диен табу бар экен. Халк тарапындан көпленч шол табуның талабы бержай эдилипдир.

Хер ким өз башарян ишине япышанда, оны кемсиз-кессүз бержай этҗекдиги гөрнүп дуран зат. Шу хакыката магат гөз етирен түркменлер «Серче сойдурсаңам гассаба сойдур, петле гөйдурсаңам уссасына гойдур», «Билмез тебип җан алар», «Усса барка элиң йыг, уссат барка дилиңи йыг» диен ажайып накыллары дөредипдир.

В. Успенский ве В. Беляев. «Түркменская музыка» атлы китабының дөрдүнҗи бөлүминде, түркмен багшы-сазандаларының өз шәгиртлерине хүнәр өвретмек билен бир хатарда олара ахлак тербиесини хем берендигини, шонуң ялы-да халыпаларың олара дипломың дерегини тутян «пата» бермек дәбиниң бардыгыны айратын белләп гечйәрлер.

Диңе бу факт дәл, шейле дәбиң түркмен халкының арасында нәдережеде хөкманы хасапланандыгының ве бержай эдилендигиниң мысалыны биз «Гөроглы» дессанында-да гөрйәрис.

Гөроглы Рум юрдунда Хармандәли диен гыз дөрәпдир, ол өзүни айдышыкда, гөрешбазлыкда еңене бержак дийип шерт гоюпдыр диен хабары эшиденде, онда шол гыз билен бәслешмек хөвеси дөрейәр. Гөроглының хыялыны аңан Агаюнус пери оңа Хармандәлини еңмек үчин Ашык Айдың пирден пата алып гитмеги үндәп, шейле диййәр:

Мундан гитсең Шәхри-Боссан барып гит,
Хак адыны гурсагыңа салып гит,
Ашык Айдың пирден ругсат алып гит,
Шондан ругсат алман гитме, Гөроглы!

Эмма Гөроглы бу акыла эермән, ата-бабаларымызың ажайып дәбини әсгермезлик эдип, Хармандәли билен бәслешйәр, нетиҗеде-де ондан еңилйәр. Шейле-де болса, Гөроглы Агаюнусың янына геленде, өз ялңышыны боюн алман, еңлип геленини аялындан яшырып:

Гөроглуда ёкдур арман,
Женнет ёлун ачып гелдим —

дийип, ялан сөзлейәр. Йөне, Агаюнус пери:

Овал перизадың сөзне гирмедиң,
Чандыбилден Шәхри-Боссан бармадың,
Ашык Айдың пирден пата алмадың,
Атың нәсаг, өзүң ялы гелдиң! —

дийип, оңа ажы хакыкаты билйәндигини айдяр.

Шондан соң Гөроглы Ашык Айдың пирден пата алмага баряр, эмма биэдеплик эдени үчин Ашык Айдың пир оңа пата бермейәр. Шонуң үчинем Гөроглының иши оңмаяр.

Айбөвүр этрабында Бөтен даг диен бейик ерде Ыбрайым Эдхемиң губуры бар. Ол дөврүниң өрән ылымлы адамы болупдыр. Алышир Новайының «Лисан ут Тайр» эсеринде Ыбрахым Эдхеме пирлериң пата берши хакында шейле гүррүң берилйәр.

Ыбрайым Эдхем Балхдакы патышалык тагтыны ташлап, Хак ёлунда, пата алмак ниетинде Нишапурда яндак чапып, оны аркасы билен дашап, сатып, гүн гечирмәге башлаяр. Заманасының өвлүйәлери оны сынап гөрмек үчин, өңүнден чыкып, оңа хер хили ыкаратлар берйәр ве ондан «факру-фанадан» хабар бермегини сораярлар. Ыбрахым Эдхем олара «Сизиң сораян задыңыз Балхда галды» дийип жогап берйәр. Өвлүйәлер онуң хәли Балхдакы дурмушыны ятдан чыкармандыгыны гөрүп, оны өз эркине гоюп гидйәрлер. Соң бир гезек гелип, оны ене сынап гөрйәрлер. Шонда Ыбрахым Эдхем геплемән дуруберйәр. Бу гезек оны өвлүйәлер «Эдхем кемала гелипдир» дийип, өзи билен алып гидйәр.

Түркмен классык эдебиятының бейик векиллериниң-де пирден пата аландыклары беллидир.

Мәмметвели Кеминәниң пирден пата алмак үчин Хыва юрдуна барып, Әралы пириң хызматында боландыгы мәлим. Андалып, Шабенде хем Хывада улы пирлерден пата алыпдыр.

Түркмен халкының сайрак билбили Магтымгулыны эренлериң патасына мынасып болан хасаплаярлар. Магтымгулының пата алмак үчин Ныязгулы халыпаның янына барандыгы, онуң өзүни кабул этмәндиги үчин өйкеләп, «Билмезмин» диен гошгусыны язып галдырып гайдандыгы, соңры Хыва гидип, ол ерден медресәни тамамлап, пирлерден пата алып билмән гайдандыгы хеммелере мәлимдир. Шахырың «Тургул дийдилер» диен гошгусында гөркезиши ялы, ол дүйшүнде гайыпдан, эренлерден пата аляр.

Халыпалар ылым, эдебият, сунгат ёлуна баш гошан адама диңе хүнәр өвретмек билен чәкленмән, эйсем беден тербиесини, ахлак тербиесини ве рухы тербийәни-де берипдир хем-де эдеп өвредипдир.

Уссатларың өз шәгиртлерине билдирен үч саны эсасы талабы болупдыр. Олар: беден бабатында — пәкизелик, ахлак бабатында — йөнекейлик, рухы бабатда-да — батыргайлык, төвеккеллик.

Ашык Айдың пир өз шәгиртлерине: «Мен сизи дурмуш газанында гайнамага уйгунлашдырярын. Ол газан үч аяклы таганың үстүнде дуряр. Дурмуш газаныны гөтерйән таганың аяклары пәкликден (бедениң пәклиги, ахлагың пәклиги, рухуң пәклиги), йөнекейликден (даш кешбиң йөнекейлиги, хәсиетиң йөнекейлиги, пикириң йөнекейлиги), батыргайлыкдан (херекетиң батыргайлыгы, пикириң батыргайлыгы, дөредижилик батыргайлыгы) ыбаратдыр, шол аякларың бири нәжүмел болса газан агдарыляр» диййән экен.

Пирлер өз шәгиртлеринден диңе шу ашакдакы еди говы хәсиети өзүнде жемлемеги башаранларына пата берипдир. Олар — адамкәрчилик, ачыкгөвүнлилик, мертлик, ынсаплылык, пайхаслылык, гадырлылык ве жогапкәрчилик экен.

Гедемлик (текепбирлик, мен-менлик), ачгөзлүлик, мүңкүрлик, галжаңлык (ховпчуллык), гахаржаңлык, еңилкеллелик ве хөкмүровансырамаклык ялы еди ярамаз хәсиети болан адамлара пирлер пата бермәндирлер.

Түркменлерде хан гөтеренлеринде хем шу дәбе эерипдирлер ве онда еди говы хәсиетиң ве еди аламатың болмагыны зерур тапыпдырлар. Бу хакда журналист Режеп Гайыпгулыев хем «Эдебият ве сунгат» газетинде 1992-нжи йылың 10-нжы январындакы санында, «Нурберди ханың тарыхы кешби» диен макаласында, 1819—20-нжи йылларда Баба онбегиниң оглы Гараоглан ханың гала ханларының иң экабыры боландыгыны айдып, «...оны баш ханлыга гөтермәндирлер, себәби баш хан болмак үчин еди аламатың болмагы хөкманы шерт хасапланыпдыр» дийип беллейәр.

Пата алмак үчин зерур болан еди говы хәсиет хакында гүррүң гиденде «Наука и религия» журналының 1988-нжи йылдакы санларының биринде душ гелен тәсин бир маглумат билен йөнекейже бир деңешдирме этмекчи. Шол макаладан гөрнүши ялы, японларда адамлара алты саны ярамаз хәсиет махсус дийип билйән экенлер. Олар шол ярамаз хәсиетлери гахаржаңлык, акмаклык, еңилкеллелик, ачгөзлүк, айгытсызлык ве харсыдүнйәлик дийип хасаплаян экен. Японлар бу ярамаз

хәсиетлериң хем херси он секиз саны шаха бөлүнип жеми 108 саны боляр дийип тапыпдырлар. Шонуң үчин хем японияда хер тәзе йыл агшамы бутпаразларың бутханасында 108 гезек жаң какылян экен. Шол жаңларың херси тәзе йылда ярамаз гылыкларың биринден сапланмага адамлара көмек этмели экен.

Хүнәр өвренип, тәлим алян дөврүнде пирлер өз шәгиртлериниң хәсиетиниң долы ачылмагы үчин, олары дүрли сынаглара сезевар эдипдир. Уссатлар хатда кәбир шәгиртлери әжире хем тутуп гөрйән экен.

«Нежеп оглан» дессанында Ашык Айдың пир Нежебе пата бермезден өң оны жебире тутуп гөрйәр. Ол еди йыллап Нежебе аркалап одун дашадяр. Оны башга сынаглара хем сезевар эдйәр. Нежеп онуң әхли сынагларындан оңат гечйәр. Шондан соң Ашык Айдың пир оңа пата берип, онда гедемлигиң йүзе чыкмагының мүмкиндигини дуйдурып: «— Пендим будур: текепбирлик эйлеме!» дийип весъет эдйәр.

Нежеп Ашык Айдың пириңкиден гайдып гелйәркә, ёлда Новруз багша саташяр. Ол өзүне гөвни етйән текепбир адам экен. Ол Нежебиң берен саламыны хем алмаяр. Новруз йигидиң аркасындакы дутарыны гөрүп, онуң билен бәслешмек ислейәр. Ол Нежебе йүз тутуп:

— Бизден салам болсун гардаш Нежебе,
Ганатланып уча билмен, бу недир? —

дийип, башланян бәш келемелик совалыны айдяр. Нежеп хем ондакы текепбирлиги бада-бат дуюп, оңа:

— Халыпам Новруз, пирден ругсат алмасаң,
Ганатың етирип учабилмерсиң! —

дийип, Ашык Айдыңа шәгирт болан хем болса, Новрузың онуң патасына мынасып болуп билмәндигини бада-бат беллейәр.

Пирлер хүнәр өвредип, тәлим берен шәгиртлерине пата беренсоң, олара шейле весъет эдип:

— адамкәрчилик бабатда — мен-менлик, текепбирлик этмезлиги, кишиниң гөвнүне дегижи сөзлери айтмазлыгы, ярамаз херекетлери этмезлиги, кишини кемситмезлиги, сылашыклы, сыпайы, сабырлы, пәкизе болмагы;

— ачыкгөвүнлилик бабатда — ил-гүн билен гүлер йүзли геплешмеги, гүмүртик геплери айтмакдан гача дурмагы, сада болмагы, адамлар билен хошниетли гатнашык этмеги;

— мертлик бабатда — өзүниң ве бейлекилериң мертебесини белент тутмагы башармагы, гечиримли, чыдамлы, дөзүмли, арлы-намыслы, сарпалы болмагы, хакы голдамагы, әжизе ганым болмазлыгы;

— ынсаплылык бабатда: — канагатлы болмагы, өзүңе ве хүнәриңе ёкары баха кесмезлиги, огурлык, мүңкүрлик, ачгөзлүк, харсыдүнйәлик этмезлиги, хер бир пул сылагы үчин, аз берленем болса таңрыялкасын айтмагы, чыкымлырак болмагы, киши задына каст этмезлиги;

— пайхаслылык бабатда — хер бир иши ойланышыклы этмеги, дуйга эркиңи бермезлиги, галҗаңлык, ганыгызгынлык этмезлиги, нешә, хумара аңыңы алдырмазлыгы, киши гепине гитмезлиги, гахаржаң болмазлыгы;

— гадырлылык бабатда — ула хормат гоймагы, кичини сыламагы, аял-гызлара хая гөзи билен гарамагы, гадырыңы билип, сарпаңы тутан адама миннетдар болмагы, кәрдешлериңи хорматламагы, өзүңиң ве хүнәриңиң гадырыны гачырып, герекленмейән ерде хүнәр гөркезмәге сынанышмазлыгы, өзүңден пес билен ярыша-бәслешиге гиришмезлиги;

— җогапкәрчилик бабатда — берен сөзүңде тапылмагы, айдан сөзүңден дәнмезлиги, эдениңи боюн алмагы, вада вепалы болмагы, халкың зерурына дүшүнмеги, пукараның бәхбидини көйдүрмезлиги — весъет эдипдирлер.

Мундан-да дашгары, халыпалар өз шәгиртлерини мәрекә баранда ызына тиркәп элтип, олара мыдама эдеп өвредип гезипдир. Мешхур багшы Назар Бага өз халыпасының илкинҗи сынагларының бирнәчесинден гечип билмән, йүзүниң гызаран ерлериниң боландыгыны өз шәгиртлерине хәли-шинди айдар экен. Бир гезек онуң халыпасы, «Уссат болуп иле өзүңи алдырмак үчин халыпаңызы салаң, оны яман гепден гораң, уссадыңызың өңүни кесип гечмәң, ондан өңе дүшмәң, өзи ругсат бермесе, хүнәр гөркезҗек диййп, ил өңүне чыкмаң» диййп несихат эдипдир. Шонуң ызысүре-де өз несихатларының шәгирдиниң гулагына гиришини барлап гөрүпдир.

Халыпа саз-сөхбет эдип отырка, өй эеси нахар гетирилҗекдигини айдыпдыр. Халыпа: «Ынха шу хеңи гутарсам боланы» диййп, наманы аяклан пурсады дутарың кирши үзүлипдир. Ол кирши дакмакчы болуп гүйменйәнчә, нахары гетирипдирлер. Халыпа: «Нахары гарашдырмак болмаз, сиз алыбериң, ынха менем болдум, онянча мен биразрак совашарынам, ёгсам ищдәмем тутуграк» диййпдир. Халыпа ругсат беренсоң, хеммелер нахара башлапдыр, олар билен шәгирт болуп йөрен Назар Бага-да табага эл сокупдыр. Шейдип ол бирбада үч ялңыша ёл берипдир. Биринҗиден, ол «Кирши мен дакайын» диййп халыпасындан дутары алмалы экен, икинҗиден, херничик хем болса халыпасына гетирилен табага ондан өң эл сокмалы дәл экен, үчүнҗиден, ол халыпасындан ругсат алмалы экен, себәби на-

хара башлабериң дийип төверекдәкилере берлен ругсат оңа дегишли дәл экен. Шейле ягдайда халыпа шәгирдине йөрите ругсат бермели экен.

Аслында халыпа дутарың киршини билгешләнден үзүп, шәгирдини сынап гөрмекчи болуп, шейле эдип отуран экен. Бир гезегем тоя чыкмалы пурсады халыпа: «ичимден бир зат тутяр» дийип, товланып ятыберипдир. Назар Бага онуң янында боланы үчин, яшулулар тоя оны чыкарайыпдырлар. Назар Бага орта гечип, яңы дутарыны дүзүп нама башлажак вагты халыпасы сагалып барайыпдыр. Оны гөрен шәгирт еринден зөвве туруп доңуп галыпдыр. Асыл бу гезек хем халыпа оны сынага тутан экен. Шәгирт тоя халыпасындан биругсат чыканы үчин, утанып ере гирип билмәндир. «Соң-соңлар бу затлара дүшүш болуп гитдим, бай, халыпаларда-да оюн бары барды-ов» дийип, ол шәгиртлерине хер хили сынаглара тайяр болмагы табшырар экен. Мен бу гүррүңлери Назар Бага билен сөхбетдеш болуп гөрен губадаглы Ата агадан эшидипдим.

Ата-бабаларымыз гечмиш дөвүрде адамда сагдын рухуң кемала гелмегине өрән улы әхмиет берипдир. Себәби әлемде хак билен нәхакың, хайыр билен шериң арасында бакы гөреш гидйәр. Шонда диңе сагдын рухлы адам хак билен нәхакы, хайыр билен шери говы тапавутландырып билмели. Шолары говы сайгарман бу гөреше баш гошан адам өзүне ве иле зыяндан башга зат гетирип билмез. Ылмың, сунгатың, эдебиятың, диниң адам рухуна, онуң дуйгуларына гүйчли тәсир эдйәндигини назарда тутуп, шу угурлара баш гошан адамың хак ёлуна дүшмеги үчин, анык ёлы диңе уссатларың гөркезип билжекдигине гөз етирип, халк пирден пата алмак дәбини дөреден болса герек.

Ылым, сунгат, эдебият билен мешгулланян, тутуш дуйгусы, дурмушы билен шу угура берлен, шонсуз өз дурмушыны гөз өңүне гетирип билмейән адамларың ве дөредижилик әлеминиң чуңлукларына ымтылянларың ылхам, хесер, жошгун, зехин, инче дуйгының мөвжүгмеси ялы адам психикасында болуп гечйән тәсин реакцияның нетижесинде дөрейән сырлы рухы гүйчлер билен иру-гич хөкман чакнышжагыны ата-бабаларымыз гүмансыз хасаплапдыр. Өзем шол гүйчлериң адама эдйән тәсири өрән гүйчли болуп, олардан басыланларың хесерлеме, елдиргеме, эсреме, хатда ички дүнйәсиниң долы юмрулып дәлиреме хетдине етип билйәндиги сынаг эдилип гөрлүпдир.

Латвияда чыкян «Фемина» диен журналда Гүнбатаргерман алымларының шу бабатда эден ачышы өрән хайран галарлыкдыр. Немец алымларының тассыкламагына гөрә адамың зехи-

ни жошанда я-да сөйги хесери гаплап аланда, беденде ядавлыга, хатда кеселлере-де гүйчли гаршылык гөркезип билйән картизон-гормоның бөлүнип чыкып башламагы болуп гечйән экен. Шонуң үчин-де калбыны дөредижилик идеясы я-да сөйги гаплан адамлар аңсат шол дөврүрде кеселлемейән экен.

Гүррүңи эдилйән угурлара берлен адамларың айлык хакларының аз болмагына гарамаздан, дүнйә эшретине кән бир үнс бермән, гижеси-гүндизи вагт билен хасаплашман, өз ишине гүмра болмагыны диңе шол рухы гүйчлериң тәсири билен дүшүндирип болҗак экен. Ёгсам калбыны дөредижилик ылхамы гаплап алан языҗының, художнигиң, алымың, халычының, бейлеки сунгат векиллериниң хер гүнде бирегне ядаман-ирмән 16—18 сагатлап зәхмет чекишини, шейле пурсатда хәсиетиниң-де үйтгемегини башгача дүшүндирмек мүмкин дәлдир.

Гадым дөврүң уссат пирлери адам дуйгуларыны йүрекден дөрейән ве аңың дөредйән дуйгулары диен ики топара бөлүпдир. Шонуң үчин-де йүрек билен аңың икисиниң сазлашыклы ишлемегини газанмагың зерудыгыны белләпдирлер. Йүрек аңа, аң йүреге диң салмалы, олар бири-бирини голдаса ялңышлык болмаз дийип, олар чыны билен ынаныпдырлар.

Халкымызың пирден пата алмак дәбини дөретмегиниң максады, адам өз талантыны, психоэнергетики потенциалыны ачмаздан, өңүрти, хениз сыры мәлим болмадык рухы гүйчлериң тәсирине дүшүп, эркини элинден алдырмазындан озал, өзүниң хайсы ынама уяндыгыны, нәме билен иш салышяндыгыны олара билдирмекден ыбарат экен.

Бизиң гүнлермизде шу дәбе эермегиң герекликги я-да герексизлиги, эгер эермели болаянда, оны амала ашырмагың механизминиң нәхили болмалыдыгы башга гүррүң. Иң эсасы меселе, педерлеримизден мирас галан бу дәбиң манысына дүшүнмекде, онуң бахасына етмекде бизиң эелейән нукдай назарымыздыр. Ол болса шу чака ченли бизде болмандыр диен ялы. Онуң мундан бейләк нәхили болҗакдыгыны айтмак хәзирликче җуда-җуда кын.

ЁЛА УГРАНДА ЫЗЫҢА ДОЛАНСОҢ...

Түрменлерде узак ёла уграп адама «Ёлуң болсун» дийип дилег эдйәрлер. «Ёлуң ак болсун», «Ёлуң дүшсүн», «Ягшы адам ёлда яраның болсун», «Алның ачык болсун» хем диййәрлер.

Ёл тәтәнликлерден долы, ёла чыксаң ислендик гарашылмадык ягдай йүзе чыкып билер дийип, узак юртлара, алыс шә-

херлере гитмек үчин адамлар говы тайярлык гөрүпдирлер. Атлы, эшекли, дүели энчеме гүнләп, даглыкдыр чөллүк, адамсыз-илсиз бееванларда ёл сөкүлйән дөврде ёла өрән этиячлы чыкмак зерурлык болупдыр.

Өңки дөврде ёлда улагсыз галмак, сувуң, азыгың гутармагы, талаңчылара душулмагы, азашмак, кеселлемек ялы апатлара душуп хеләк болан адамларың саны-сажагы ёкдур. Хут шонуң үчин түркменлерде «Орта яшда аялың өлмесин, орта ёлда атың» диен аталар сөзи дөрәпдир.

Чөл тебигатының бирсыдыргынлыгы, иңгысдырыжылыгы, ховп-хатарлылыгы зерарлы узак ёла гидиленде, яның ёлдашлы болса говы гөрлүпдир. «Дилевар, шахандаз ёлдаш ёлуң ярпысы» дийилйән экен.

Түркменлериң арасында гиңден яйран ырыма гөрә, узак ёла гидиленде, яныңа чөрек, дуз алып чыксаң ёлуң оңар дийип, мыдама ёлагчыларың хоржундыр торбасына чөрек салныпдыр. Узак ёлдан арып гелйән мыхманы гонак алмак, оңа чай-чөрек бермек согап ишлериң бири хасапланыпдыр.

Роваята гөрә, бир пәхимдар яшулы төверегине яш-елеңлери үйшүрип, олара өвүт-несихат берип отуран экени. Өйүң янындакы көлегеде эдилйән бу гүррүңчилиги тамдыр башында чөрек япып дуран бир аял хем диңлейән экен.

Пәхимдарың:

— Адамлар! Элмыдама ягшылык эдиң! Ягшылык этсеңизем өзүңизе эдерсиңиз, яманлык этсеңизем өзүңизе эдерсиңиз. Бир ажы доюрмак хаждыр. Узак ёлдан арып гелйән мыхманы гонак алмагың, ёлда азыксыз галаны, сувсан тебсирәни доюрмагың согабы хас-да улудыр — дийййән сөзлерини эшидип, ол аялың көңлүне бир бет хыял гелипдир.

Тамдыр башындакы аял: «Ол нәхили башга бирине эдилен яманлык өзүңе болярмыш» дийип, өйде яшырып гоян еринден бир чүммүк авыны гетирипдир-де, оны ики саны көкә сепипдир. Авулы көкелери ол бетниет аял ёл ашып барян бир өтегчи дервүше берип гойберипдир.

Дервүш бееван чөл билен барярка, гаршысындан азык-сувлугы гутаран бир кервен чыкыпдыр. Ол кервендәки адамлара гөвүнжеңлик билен торбасындакы чөреклери пайлап берипдир. Кервенбашы билен онуң оглы тәзеже бишен көкәни иенден, өлүп ятыберипдир. Кервендәкилер дервүшиң берен көкесиниң авулыдыгыны билип, оны уруп-хорлап башлапдырлар.

Өзүне тәзеже бишен көкәни берен аялың кешби-де, өйи-де дервүшиң ядында экен. Ол кервендәкилери ызына тиркәп, шол аялың өйүне гетирипдир. Әхли зат аян боланда, шейле ягдай

йүзе чыкыпдыр. Асыл гөрлүп отурылса, авулы көкәни ийип өленлер шол чөреге авы сепен аялың адамсы ве оглы экен.

Халк арасында «Ёла угран вагтың ызыңа доланып, соң ене ёла чыксаң ишиң оңмаяр», «Ёла уграңда ёлуңы аял кесип гечсе ишиң пашмаяр», «Ёлуңы гара пишик кесип гечсе, ишиң шовуна боланок», «Ёла чыкаңда өңүңден эли бош бедрели аял чыкса, ишиң шовсузлыга учраяр», «Гелиналыжы гелйәнлериң өңүнден гөлегчи чыкса, яманлыгың аламаты», «Атың бүдресе говулыга дәл», «Бир ере баряркаң ёлуңы гурт кесип гечсе, шовлулыгың аламаты», «Ёла гидип баряның ызыны сүбсе билен чалсаң доланып гелмейәр» дийип ырым эдилйәр.

Шу ырым эдилйән затлары акыл элегинден гечириберсең, кәбириниң аңырсында хакыкатдан хем улы пәхим-пайхасың ятандыгына гөз етирйәрсиң.

Эгер-де ёла чыкаңда ызыңа доланып, соң ене-де ураcаң, бу ишиниң пашмажагының аламаты дийилйән ырымы селжерип гөрелиң.

Ил арасында гиңден яйран бу ырыма ынанянлар аз дәл. Ырыма гөрә гөвнүне бир иши дүвүп ёла угран адам, исле ол даш ере бармалы болсун, исле-де якын ере, тапавуды ёк, хайсыдыр бир себәбе гөрә ызына доланса, соң ене-де ёлуна ураса, онуң шол гезек иши пашмаярмыш.

Бизиң пикирмизе гөрә, мунуң астында өрән адаты пәхим ятыр.

Барды-гелди ёла чыкан адам ызына доланмалы болса, онуң үч себәби болуп билер. Биринжи себәби, ол адам ёла угрансоң хайсыдыр бир пикир ядына дүшүп, шоңа амал этмек үчин ызына доланандыр. Икинжи себәби, шол адамы ызындан чагыряндырлар. Үчүнжи себәби-де, кимдир бири онуң өңүнден чыкып, ызына доланмага межбур эдендир.

Шу себәплериң биринжисинде оны ызына доланмага межбур эден зат, онуң ядына нәмедир бир задың дүшмегидир. Шейле ягдайда, онуң ядына дүшен задың дүрли манысының болмагы мүмкин. Диели, ол өйдәкилере бир зады табшырык бермеги, саргамагы, хайыш этмеги, дуйдурмагы унудыпдыр ве шоны хәзир айдып гитмесе, ызында ягдайың булашмагы мүмкин.

Ене бир ягдай, ол хем ёла угран адам нәмәнидир: пулуны, документини, ачарыны, хатлы кагызы, ёла герекли болжак майда гошларындан бирини ве ш. м. яны билен алмагы унудыпдыр диели.

Үчүнжи бир ягдайда, ол өйүни гулпламагы, тогы, газы, телевизоры, үтүги, радионы, чыраны өчүрмеги, сувы беклемеги,

малларына от бермеги ве ш. м. бир зады унудандыр диели.

Ёла чыканың ызына доланмагы үчин себәп болуп биләйжек затларың санавыны нәче узалтсаң узалдып отурмалы, йөне шу айдыланлардан хем эййәм өрән важып бир нетижә гелмек мүмкин. Ол хем ёла угран адамың өрән алҗыраңңы, алңасак, ховлукмач ве пикири дагыныкдыгыдыр. Шейле болмаса, ол ёла ӱграмазындан өң әхли зерур этмели-гоймалы ишлерини, алмалы затларыны, саргытдыр табшырыкларыны эдерди. Адатча ёла угран хер бир адам бу иши хөкман шейле хем эдйәр.

Адам хайсыдыр бир иши алҗыраңңы, ховлукмач халдаерине етирйән болса, ол ишиң жуда гөвнемакул болмаяндыгы дурмуш тежрибесинде сыналып гөрлендир. Ата-бабаларымыз «Чалтың иши чала» диймәнмидирлер.

Бу ягдайың өңүни алмак үчин өтен-геченлеримиз шейле бир зады када эдипдир, ягны ёла уграҗак адам өйүнден дашарык чыкмазындан озал, яны билен алан гошларының янында бир кәсе чай ичим салым дымып отурмалы экен. Шол вагт онуң төверегиндәкилер хем онуң билен биле отурмалы болупдыр.

Ёла ӱграланда битирилйән ене бир када, уградянлар ёлагчы өйден уграп барярка: «Әхли алҗак-гойҗак затларыңы алдыңмы?», «Айтҗак-гойҗак задын ёкмуды?» дийип сораян экен. Бу онуң нәмәнидир ядындан чыкарып ызына доланып гелмезлиги үчин шейле эдилипдир.

Сөзүмизи жемләп, ата-бабалардан галан пәхимлериң херсиниң көп вагтлык дурмуш тежрибесинден дөрәндигини ене бир гезек текрарламакчы. Ол пәхимлер накылдыр өвүт гөрнүшиндеми, роваятдыр пенду-несихат гөрнүшиндеми, аялкышдыр ырым гөрнүшиндеми, тапавуды ёк, хөкман халкың дурмуш сынагындан гечендир хем-де олара сарпалы чемелешиленде хемише бәхбит гетирер.

ПӘЛАЗАН ХЕМ ГӘБАЗАН

Түрмениң өрән парасатлы аслы бар. Ата-бабаларымызың көп асырлык дурмуш тежрибеси нетижесинде сүннәләп-сүннәләп дөреден говы дәп-дессурлары бар. Онсоңам оларың хайсыдыр бир гадымы, сырлы ылым-билиме эсасланып дөреден йүзлерче тәсин ырымлары, эдим-гылымы болупдыр. Педерлеримизиң пәхим-парасатыны, бизе галдыран, бахасына етип болмаҗак пайхас мирасыны инкәр эдип, тас өзүмизи хеләкләпдик. Хәзирки несил ахлак бабатда гечмиш дөвүрде топланан мирасың көп бөлегини элден гидерип, миллилигини йитирип, миллет хөкмүнде овнап башлапды дийсегем ялңыш болмаса герек. Шүкүр,

«Эссиң барка этегиңи яп» дийлиши ялы, вагтында аклымыза айландык. Өзүмизиң өсүш ёлумыза назар айлап, ялңышымызы дуйдук. «Хичден гич ягшы» дийлиши ялы, аз-кем гижикдиренем болсак, парасатлы педерлеримизиң угур эден шаёлуна доландык.

Яшулуларымызың «Аздырмасын, азана дучар этмесин!» диен сөзлери дилине сена эдип, мыдама гайталаяндыгыны гөрмедик, билмедик ёк болса герек. Адамың пәлиниң азмагыны халкымыз яман аламата ёряр ве пәли азаның башына бела гелйәр дийип ырым эдйәр. Хут шонуң үчинем ил арасында «Пәл азман, баша бела гелмезмиш» диййәрлер. Ярамаз хәсиетлери йүзе чыкан адама хем пәлияман, бетпәл, пәлазан дийилйәнлигини-де эшидйәрис. Җаныянаның «Пәлиң башыңы ийсин», «Пәлиң-ниетиң ёлдашың болсун!» дийип гаргынаймагы-да бар зат.

Эйсем, пәлиң азмак нәме? Эгер пәл азян зат болса, онуң өңүни нәдип алмалы. Пәлиңи азмакдан горамак үчин нәме этмели?

Адамың бедениниң гурлушы, онуң психикасы өрән чылшырымлы болуп, онуң инче сырларына дүшүнмек хениз-хениз алымлара башарданок дийсек, өте гечдигимиз болмаса герек. Адам Ер тебигаты, космос әлеми билен шейле бир инче сазлашык ягдайында яшаяр велин, оны дил билен дүшүндирмек өрән кындыр.

Тебигат адамың беденини гапма-гаршылыкдан долы болан бу дүнйәниң әхли шатысына узак вагтлап дөзер ялы эдип ярадыпдыр. Адам хемише өсүшдәки җанлы организм болуп, өзүнде тебигатдакы әхли бейлеки җанлы организмлериң хүҗүмини серпикдирип, ярамаз тәсирини гайтармага укыплы болан дүрли иммунитетлери җемлейәр. Адамың иммун системасы саз ишләнде, ол хер бир ховп-хатардан аман боляр.

Биологики организм хөкмүнде адам бедениие кесел гетириҗи дүрли микроблара, вируслара, умуман инфекциялара гаршы гөрешмек укыбының бардыгыны хеммелер билйәндир. Элбетде, бу иммунитетиң иши. Шол иммунитетиң йитмеги, хәзирки дөврүрде иң ховплы хасапланян спид кеселине сезевар болунмагыны аңладяр.

Бизиң ата-бабаларымыз адам үчин гутулгысыз өлүм ховпуны дөредйән биологики спидден башга-да психикадакы иммунитетиң йитмегиниң болуп гечйәндигини, ягны рухы ве ахлакы спидиң хем бардыгыны билен болмалы.

Адамдакы шол рухы-ахлакы иммунитете түркменлер үшүк хем пәл диййән экени. Үшүгини алдыран, йитирен адамың бе-

дени сагдын хем болса, ол өзүне эрк этмеги башарман, гүррүңсиз хеләк болян экени. Ынсандакы үшүгиң, пәлиң адамы горамак укыбының йитмеги, онуң пәлиниң азып башламагы нетижесинде йүз берип уграян болса герек. Ине, нәме үчин ата-бабаларымыз «Пәл азман, баша бела гелмезмиш» дийипдир.

Адамың көңли — вехими, тени — агырыны, аңы — үстүне абанян ховпы, йүреги — башына дүшжек күлпети дуйян болмалы. Хут шу дуйгуларың жеми хем адамың үшүгини эмеле гетирйән экен. Инди үшүгини алдыран адамың, ягны шу дуйгуларыны йитирениң нәхили гүне дүшмегиниң мүмкиндигини-де гөз өңүне гетирип гөрүң! Сөвешдәки адам өзүне окуң дегмек ховпунын бардыгыны дуюп, яраланмакдан горкуп, өзүни ондан горамага чалышяр. Эгер-де ол шол ховпы дуймаса, гарыма гирип букулжагам болмаз, эмедекләп багры билен сүйшжегем, ылганда букдаклажагам болмаз. Шейле этмесе-де, оңа окуң дегжеги гүмансыздыр.

Көчәни кесип гечйән адам үстүне окдурылып гелйән машының басмак ховпуны дуюп гачаймаса, онуң хеләк болжагы икучсуздыр. Шейле ягдайда оны диңе бир зат халас эдип билер. Ол хем машыны сүрйәнде-де үшүгиң болмагы. Машының сүрүжиси-де ёлуна чыкан адамы басдырайса, башына инжек күлпети дуйяр ве оны машына какдырмазлык үчин элинден гелени эдйәр.

Бир сөз билен айданыңда, адамың үшүги оны мыдама ховп-хатардан гораглаян экен. Үшүгини йитирен адамың психикасыны спиде дучар болды дийип хасаплаймалы. Шейле адам төверегинден өзүне үзнүксиз хүжүм эдйән гүйчлериң өңүнде горагсыз, алач-чәресиз галан бир бендедир.

Үшүк адамы тебигатдакы тутуш жанлы ве жансыз затларың ховпундан гораян болса, пәл адамы жемгыетде дөрейән ярамаз ховпдан, хас такыгы төверегиндәки адамларың өзүне ве онуң бейлекилере ярамаз тәсиринден гораяр.

Адамың пәлиниң дүзүв болмагы я-да бозук болмагы, онуң ниетине, гылык-хәсиетине баглы экен. Өңки дөвүрде дурмушда дөрейән еди саны ягдай адамың пәлиниң бозулмагы үчин шерт дөредйәр дийип дүшүнилипдир. Олар — шөхрат, байлык, везипе, танымаллык, гөрк-гөрмек, алы хүнәрлилик ве ат-абрай. Кәбир адама шөхрат, ат-абрай, танымаллык барысы бир зат ялы болуп гөрүнмеги мүмкин. Эмма хер бир атлы-абрайлы адамың танымал дәлдигини ве танымаллыгың хениз шөхрата эе болмак дәлдигини айтсак, айдянларымыз дүшнүкли болса герек. .

Жемгыетде шу еди дережәниң бирине я-да бирнәчесине эе

болан адама төверекдәкилериң үнси гүйчленйәр. Шейле боланда, олара чәксиз хезает-хормат эдилйәр, сөйги ве ыхтырам билдирилйәр, өвгүли сөзлер айдыляр, яранжаңлык, ялынжаңлык эдилйәр. Көп халатда оларың төверегини байлыгындан, шан-шөхратындан, везипесинден, ат-абрайындан, хүнәринден, гөрк-гөрмегинден пейдаланжак, бәхбит гөржек, оларың абрайына шәрик болжак адамлар гуршап алмага башлаяр ве дүрли геплер, херекетлер билен олара аздырыжы тәсир эдйәрлер. Шонуң билен бирликде дережә етен адама бахыллык, гөрүпбилмезчилик, бивепалык, дөнүклик, душманчылык эдйән адамлар хем тапылып башлаяр.

Бу ягдай гүррүңи эдилйән адамларда өзи барада ялңыш пикириң дөремегине гетирйәр ве көп халатда олар хакыкы кешбини, халыны билмән, өз мүмкинчиликлери барада ялңыш нетижә гелип алданярлар. Шейле боланда адамың хеләкчилиге учражакдыгыны адаты ягдай хөкмүнде кабул этмек болар. Себәби адам өз акылының, зехининиң, гүйжүниң, умуман, өз мүмкинчилигининиң етжек-етмежек задыны догры сайгармаса, онда онуң ишиниң гайтдыгыдыр.

Саналып гечилен еди дережедәки адамың пәлиниң азмагы үчин, мыдама еди ховп абанып дур дийип ынанылыпдыр. Олар шу ашакдакылардан ыбаратдыр:

— шөхрата етен адам — онуң гөвнүниң өсүп гидип, төверекдәкилери әсгермән башламагы, онда гедемлик, мен-менлик, текепбирлик, шөхратпаразлык, гопбамлык, көвеклик, өвүнженлик ялы ярамаз хәсиетлериң пейда болмагы;

— улы байлык-дөвлет топлан адам — онда ачгөзлүк, харсыдүнйәлик, гысганчлык, әхли зады пул билен өлчемеклик, хайыр-сахаватдан гачмак, байлыгыны йитирмекден вехим этмек ялы хәсиетлер дөрәп, әхли зады унудып, байлыгың ызында халлан атып башламагы;

— улы везипә етен адам — онуң өзүнде илден артыкмачлык дуюп башламагы, гөзи ер гөрмән уграмагы, чакындан улы гүрлемеги, өзүнден пес везипели адамлара азар берип уграмагы, биадыллык эдип уграмагы, эжизе сүтем эдип уграмагы ялы ярамаз гылыкларың пейда болмагы;

— эли хүнәрли адам — онуң өзүниң гадыр-гымматыны артдырып уграмагы, кишә нәзини чекдирип башламагы, битирен хызматлары үчин барха көп хак талап эдип уграмагы, өзүни тапдыргысыз хүнәрли адам сайып башламагы;

— гөркли-гөрмекли киши — өз мущдакларына ал салып, олары ызында сер-сепил эдип гоймагы, көпе дил берип башламагы, өз дидарыны гөрмек ислейәнлериң чекйән эжиринден лезет алмагы;

— атлы-абрайлы адам — онуң өз дережесини бет максатлар үчин уланып башламагы;

— танымал адам — онуң ярамаз ёла дүшүп, иле терс гөрелде гөркезип башламагы — адамың пәлиниң азып башламагының аламаты хасапланыпдыр.

Шу ягдайларда дережә етен адамың илиң гөзүнден дүшмеги, язгарылмагы, йигренилмеги, екирилмеги, ат-абрайыны, шөхратыны, мертебесини йитирмеги, өз гадыр-гымматыны гачырмагы болуп гечипдир. Мунуң өзи дережә етен адамың шахсыет хөкмүнде сынмагыны аңладып, онуң психикасына гүйчли тәсир эдипдир ве онуң рухы тайдан майрылмагына алып барыпдыр.

Адамың пәлини аздырыҗы еди ховпы, еди саны говы хәсиет басып саклап, оңа ёл бермейәр дийип ынанылыпдыр. Олар: шөхрата ээ болан адамдакы салыкатлылык, байлыга ээ болан кишидәки канагатлылык, везипә етен адамдакы парасатлылык, эли хүнәре ээ болан адамдакы сылашыклылык, танымаллыга етишен кишидәки эдеплилик, гөркли-гөрмекли кишидәки асыллылык, атлы-абрайлы адамдакы пәкниетлиликдир.

Саналып гечилен еди дережә етмеги башаран адамлар өзүнде шейле говы хәсиетлериң дөремегини газанып, өзүнде мыдамалык җогапкәрчилик дуйгусыны кемала гетирип билсе, ол адама зовал ёкмуш. Барды-гелди адам өзүнде шейле дуйгуларың кемала гелмегини газанып билмесе, оны мыдама етилен дережәни элден гидермек, бирден ялңышып масгара болмак ховпы басмарлап гезйәрмиш. Адам психикасының шу тарапыны говы өвренен гөрнүкли алым, профессор Ю. М. Орловың тассыкламагына гөрә, «адамың узак вагтлап ховатырланып, гахарланып гезмеги онуң иммун системасыны заялаяр ве ондакы Т-лимфоцидлериң янмагы болуп гечйәр. Ол болса адамың иммун системасының ишини үпҗүн эдйән энергияны моблизлейҗидир». Бейле дийилмеги адамың өз үстүне абанян дүрли белалары дуймак ве ондан горанмак укыбыны йитирйәндигини аңладяр.

Шу ерде түркменлерде «пәли азмак» дийлиши ялы «гәби азмак» диен гүррүңиң бардыгыны-да айдып гечмек герек.

Гәп сөзүниң аңладян манысы нәме?

Кә халат өлдүрилен хайваның, җандарың дерисини бүтинлигине сыпырып алярлар. Эгер-де оны соңра эйләп, ичине чал, шерап, мей, сув гуймак үчин улансалар, оңа мешик дийипдирлер. Барды-гелди оңа дәне, ун салынса санач дийлипдир. Оңа ел берип, агзыны богуп сувда сал хөкмүнде улансалар елли мешик дийлипдир. Дериниң ичине саман дыкып, хайваның даш

кешбини диклеселер, оңа гәп дийлипдир. Шейлеликде, гәп сөзи дашкы өртги, ичине зат дыкылан дери манысында уланылыпдыр.

Эйсем, адамың гәби нәдип азып билйәркә?

Хәзирки заман ылмы адамың төверегинде аура атлы гөзе гөрүнмейән пердәниң бардыгыны аныклады. Онуң гөзе илмейән майдаҗа лептонлардан ыбаратдыгы мәлимдир. Ауруны гөрмеги башарян экстрасенслериң ве порханларың айтмагына гөрә, ол думан шекилли болуп, галыңлыгы бирнәче сантиметре ченли болуп билйәрмиш. Ауранын дашында-да өрән юкаҗык, гөзе гөрүнмейән өртги перде бармыш.

Адамың төверегиндәки аура дийилйән шол пердәниң бардыгыны бизиң ата-бабаларымыз хем билипдир. Бу олара нәхили башардыпдыр, оны хәзирликче айтмак кын. Белләп гечишимиз ялы, оларың нәхилидир бир сырлы ылымдан пейдаланандыклары-ха эййәм аян. Йөне түркмениң тутуш тарыхының көп тарапларының сырлы болшы ялы, бу хем үсти ачылмадык бир сыр хөкмүнде галяр. Ине, шол аура өңки заманда «дон» я-да «гәп» дийип ат берлипдир. Онуң дашындакы юкаҗык пердә хем «елек» дийилйән экен. Экстрасенслериң ве порханларың тассыкламагына гөрә аура чишмек, сейреклешмек, дашкы пердесиниң йыртылып гитмеги ялы ягдайлар махсус экени. Пәли азан адамы порханлар гөрен бадына «мунуң гәби азыпдыр», «донуна сыгман йыртылыпдыр» я-да «елексиз галыпдыр» дийип, онуң ягдайыны бада-бат кесгитләпдир. Шонуң үчин ил арасында кәбир адам ченден артык өвүниберсе: «Хабардар бол, донуңа сыгман йыртылайма!» я-да йөне «йыртык» дийийән экенлер. Шейле-де, гөзе-баша дүшүп барян адама хем «елексиз» дийилипдир.

Адамың ниет-пәлиниң говулыгына, ярамазлыгына баглылыкда ауранын реңкиниң үйтгәп дуряндыгыны хәзирки заман техники энҗамлары аркалы гөрмеги башарярлар. Шонда гылыгы ярамаз адамың аурасының реңки гара, говы гылыклыныңкы ак, ички дүнйәси гапма-гаршылыклы болан адамың хем аурасы дүрли өвүшгинде боляндыгы сынаг эдилип гөрлүпдир. Шейле болансоң түркменлердәки «Гара донлы болмак», «ичиниң гарасы дашына чыкып дуран» диен гүррүңлериң хем көкүниң нирә барып дирейәндигини чак этмек болар.

Белки, кәбир окыҗыларың бу сөзлериң, җүмлелериң ата-бабаларымыз тарапындан гөчме маныда уланыландыгы үчин, онуң аура биленем, адам психикасы биленем дахылы ёк, оларың психиканың инче сырларыны билмеги-хә бейледе дурсун, хатда ол хакда йөнекейҗе дүшүнҗелери-де болмандыр дийме-

ги мүмкиндир. Шейле диййән окыжылар хем бир тарапдан мамла гөрнер. Себәби энчеме йылларың довамында бизиң неслимизиң «түркмен бир соватсыз, надан чарва халк болупдыр, онуң мал бакып чопанчылык этмекден башга башаран зады болмандыр» диййип, гулагына гуюп гелдилер.

Шонуң үчин-де шейле пикирдәки окыжылара «хәли бу дагы нәмежик, сиз ата-бабаларымызың галдыран пайхас-мирасының иң болманда бәшден бир бөлежигини бир өврениң, оңа гөз етириң, онсоң гөзүңиз нәме гөреркә» диймекчи..

ЫРЫМЛАР, ЭДИМ-ГЫЛЫМЛАР

АДАМ БЕДЕНИ БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ЫРЫМЛАР

Адамың бедениндең бөлүнип айрылян үч зады — сачы, дырнагы, диши адамлар басгыласа, онуң эеси кеселлейәр.

Анна гүни асгырсаң, душушык боляр.

Бир гүнде хем элиңиң, хем аягыңың дырнагыны алмак болмаяр.

Бурнуң ичи гижесе, той хабары гелйәр.

Бойнуң гижесе той боляр.

Бурнуң гапдалы гижесе, даш ерден бир хабар гелйәр.

Бурнуң ужы гижесе, арак-шерап ичишлик боляр.

Гашың гижесе мыхман гелйәр, душушык боляр.

Гашлары бирлешип дуран адам көп кынчылык гөрйәр.

Гараңкыда айна бакып сачыңы дарасаң, гүнә галяң.

Гиже дырнагыңы алмак гүнә.

Гөзүни гыпыберйән адам гама батар.

Гыз тирсегини агыртса, оны шол вагт хайсыдыр бир саллах йигит ятлаяр.

Гулагың гижесе, ягыш ягжагының аламаты.

Гулагың гызса гыбатыңы эдйәрлер.

Дилиңи дишлесең, кимдир бири саңа кәйинйәр, сен хакда гыбат эдйәр.

Додагың гижесе өпүшжексиң.

Душенбе гүни ажөзе вагтың асгырсаң, сылаг аляң.

Екшенбе гүни асгырсаң, мыхманчылыга гидйәң.

Еңсәң гижесе, гайгы-алада галяң.

Кебзәң гижесе, яс боляр.

Өкжәң гижесе, узак ёла гидйәң.

Пеншенбе гүни асгырсаң, сени өвйәрлер.

Саг гашың чексе бегенйәң.

Саг гашың гижесе, достуңа душяң.

Yor gowniim

Саг гулагың шаңласа, говы хабар гелйәр.
Саг элиниң аясы гижесе, дүшевүнт гелйәр.
Сачыны даранда шатырдап учгун чыкян адам кейпчил боляр.
Сишенбе гүни асгырсаң, мыхман гелйәр.
Тирсегиң гижесе, гама батжаксың.
Түйкүреңде түйкүлигиң өз өстүңе дүшсе, эшигиниң тәзеленжеги.
Чаганың гачан дишини атың аяк ызына гөмсең, оңа атың диши ялы сагдын ве ак диш чыкар.
Чаршенбе гүни асгырсаң, хабар гелйәр.
Чеп элиң аясы гижесе, чыкдажы боляр.
Чеп гашың гижесе, душманыңа душяң.
Чеп гашың чексе гынаняң.
Чекгәң гижесе аглаяң.
Чеп гулагың шаңласа, ярамаз хабар гелйәр.
Эгер саг гулагың гызса, сен хакда хакыкаты айдып гүррүңини эдйәрлер.
Эгер чеп гулагың гызса, сен хакда нәхак түррүңлер айдып, гыбатыңы эдйәрлер.
Эгер адам гыжыкчыл болса, ол габанжаңдыр.
Эгниң чексе, бири билен гөрүшжексиң.
Эгер саллах йигит көп ятаган болса, гөзи гышык гыза өйленйәр.
Эгер-де йигидиң я-да гызың алын дишлериниң арасы ачык болса, ят, узак ерден өйленйәр (дурмуша чыкяр).
Яш чаганың гөбегини кесенсоң, оны өйде гөмсең, улалансоң өйдечил боляр.

ХАЛ ВЕ МЕҢ БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ЫРЫМЛАР

Агзы халлы — аша якын.
Ассы халлы — арзылы.
Бармагы халлы — багтлы.
Билеги халлы — алдавчы.
Били халлы — динчи.
Бурны меңли — батыр.
Габагы халлы — вепалы.
Гарны халлы — гезеген.
Гашы халлы — габанжаң.
Голтугы халлы — эржел.
Гөзи халлы — гадырлы.
Гөвси халлы — гөргүли.
Гөвсүниң саг тарапы халлы — еңилкелле.

Гөзүниң гапдалы халлы — гахаржаң.
Ёкаркы додагы меңли — нәзли.
Кебзеси халлы — әхтиячлы, хатыржем.
Маңлайы халлы — ыңдарма.
Саг гашының үсти халлы — гедем.
Тирсеги халлы — гедем.
Чекгеси халлы — сөйгүли.
Чеп гөзүниң ашак габагы халлы — багтлы.
Чеп гашының үсти халлы — укыплы.
Эли меңли — ише якын.
Эли халлы — усса.
Эгни халлы — бүс-бүсы.
Эңеги халлы — ялта

ДАШЛАР БИЛЕН БАГЛЫ ЫРЫМЛАР

Алмаз — адама гүйч берйәр.
Аметист — йүзүне йыгырчык гетирмейәр.
Зүмеррет — гөрежиңи йителдйәр.
Нефрит — йылдырым урмакдан гораяр.
Пөвризе — багт гетирйәр.
Рубин — сөйги гетирйәр.
Садап — узак яшадяр, өмрүңи узалдяр
Сапфир — вепалылык берйәр.
Сердолик — шатлык гетирйәр.
Янтарь — гөз дегмекден гораяр.

ВАГТ БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ЫРЫМЛАР

Анна гүни арка гитме.
Анна гүнүниң өйләни, битмедик ишиң хайраны,
Аннада башланса, шенбеде ачылар, шенбеде башланса, гөр хачан ачылар.
Екшенбеде егшерме.
Сапар, Бош, Гурбан айлары, бисәхет айлар.
Сишенбеде силкинме.
Тәзе йылы киши өйүнде гаршыласаң, йылың көп вагтыны мейданда гечирйәң.
Тәзе йыл агшамы сачагыңда эртире чөрек галмаса, шол өйүң машгаласы тутуш йыл етер-етмез яшаяр.
Хер айың 7, 17, 27-си шовлы гүн.
Чаршенбеде чар яна.
Шенбе шов.
Шенбеде бичме, аннада гөчме.

ЧӨРЕК БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ЫРЫМЛАР

Битин чөрегиң ики тарапындан дөвсең, рыскың кемелйәр.
Дөвен чөрегиңи гөрмән, ене чөрек дөвсең, гызың боляр.
Дөвен чөрегиңи гутарянча иймесең, рыскың кемелйәр.
Мыхман геленде өңүнден дуз-чөрек алып чыксаң, мертебәң артяр.
Сачагы бош гоймалы дәл, онуң ичинде иң болманда бир дөвүм чөрек болмалы, ёгсам сачак гахатчылыга гарашяр.
Сачакда чөреги дүңдерип гойсаң, рысгалың дөкүлйәр.
Тамдырда чөрек япылярка, хамыр бир тарапа сүйнсе, шоны япян аялың гыбаты эдилйәр.
Тамдыра мүнсең, йыксаң дөвлетиңи гөмдүгиң.
Тамдырың, ожагың, сачагың, харманың башында сач дарасаң, шейтан рысгалыңа шәрик боляр.
Тоя җүп, яса тәк чөрек әкитмели.
Чөрек элиңден гачса, мыхман гелйәр.
Чөрек алмак үчин сачага ики адам бирден эл узатса, мыхман гелйәр.
Чөрегиң яңыгыны ийсең, гүнә боляр.
Чөреги, дузы билгешләнден депсең, гөзүңи тутяр.
Чөреги еке элиң билен дөвсең, сачакдан берекет гачяр.
Чөреги касам эдип депсең, ант боляр.
Чөрегиң үстүнден әтлемек, басгыламак гүнә.
Улы адамың элине чөреги дөвүп берсең, өлүмден хабар гелйәр.
Хамыр югруп отыркаң сычраса, гарындашың гөрме-гөрүше гелйәр.
Хамыр эдиленде кендириги ким язса шол йыгнамалы, башга адам йыгнаса гүнә боляр.

ХАЙВАНЛАР, ГУШЛАР БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ЫРЫМЛАР

Алакалар яга дүшүп, хинине дәнедир сыпал чекип йөрсе, гыш газаплы болар.
Алахекге җакырдаса, говга боляр.
Атың бүдресе, ишиң гайдып ураграмагындан аламат.
Байгуш гыгырса, шер гетирйәр.
Гарга бахарда сува барса, ыссы адатдакысындан ир дүшер.
Гаргалар тамың үстүне үйшүп гагылдашса, той болар.
Гаргалар чүңкүни ганатының ашагына сокуп отурса, аязлы хова болар.

Гарлавач пессайлап учса, ягының ягжагы.
Гарынҗалар хининиң үстүне үйшмек гум үйшүрип, гышламага гиден болса, гыш совук болар.
Гышына гаргалар гагылдашыберсе, гар ягжагы.
Гышламага галан гушларың хөвүртгеси елек перлерден, гуры отлардан ясалан болса, гыш совук болар.
Гыш агыр гар ягса, яз ягынлы болар.
Гүйзде дурналар учуп гиденсоң, ики хепдеден совук дүшер.
Гүйзүң ахырында чыбын көп болса, гыш майыл гелер.
Дурналар ир бахарда пейде болсалар, яз ягынлы болар.
Дүе багырыберсе, баса-баслыгың аламаты.
Дүшдүш саллананда ак болса гарындашың, гара болса дост-ярың мыхман гелер.
Ит зарын увласа хеләкчилигиң, бетбагтчылыгың аламаты.
Кепдерилер гугулдашыберселер, ачык хованың болҗагының аламаты.
Мөйи өлдүрсең, гүнәң дөкүлйәр.
Өе гуш гирсе багтлылыгың аламаты.
Өе йылан гирсе өлдүрмели дәл, өлдүрсең бетбагтчылык гетирйәр.
Өй гушлары сайрашыберсе, эртеси елли хова болар.
Пишик гуйругыны ялап, дивара сүйкенсе, шол гүн хова ягынлы болар.
Пишик аркасына агынап, геринжиресе, шол гүн хова майыл болар.
Пишик нирә бакып ювунса, шол тарапдан мыхман гелер.
Пишик өйүң ортасында сүйнүп ятса, шол гүн хова булут болса-да ягмаз.
Сыгыр гузланда өз эшенини ийсе, шол өйден огры чага чыкар.
Сыгыр, гоюн гузлан вагты гөлеси, гузусы билен арасындан гечсең, энеси эммәге алмаяр.
Сыгрың овуз сүйдүне көмүр атсаң, гөз дегмейәр.
Сычанлар говача мейданында пагта сүйүмини чейнәп ташласалар, яган гарлар узак вагтлап ятар.
Сүлгүнлер, кәкиликлер, чөпүң ашагына гириберселер, эрбет совугың болҗагының аламаты.
Товук хораза өйкүнип гыгырса, шол товугы чалмалы, ёгсам өе бетбагтлык гетирер.
Товшан авчыны гөрүп, чоммалып отурыберсе, атмалы дәл, атсаң бетбагтлык гетирйәр.
Товшан өйүни чуң газан болса, гыш совук болар.
Хүви гыгырыберсе, хованың булашҗагы.

Хораз бивагт гыгырса, тәзе канун чыкар.

Эгер гаргалар гышына даглара тарап учуп гитсе, басым майыллык болар.

Эгер гаргалар дагдан ачык мейдана учуп гитселер, ачык хова болар.

Эгер бирден йылан-ичян, мөр-мөжек босуп башласа, ер титрежегидир.

Эгер гөзе иттирсек чыкса, ите салам берсең гутулар.

ХОВА ЯГДАЙЫ БИЛЕН БАГЛАНЫШЫКЛЫ ЫРЫМЛАР

Агшам ере гырав дүшсе, гүндиз гар ягмаз.

Агшам йылдызлар солгун гөрүнсе, эртеси тозанлы ел турар.

Агшам Айың реңки гызыл реңкде болса, эртеси хова ыссы болар, гышына Ай шейле реңкде болса, гар ягар.

Асман сүйт реңкинде агарып дурса, эртеси дымык хова болар.

Булутлар дагың үстүнде узак вагтлап дурса, эртеси ягын ягар.

Гиже дагың үстүнде йылдырым чакса, ягыш эртире ченли ягар.

Гүн батанда онуң өңүни гүлгүн реңкли шапак тутса, гиже майыл, эртир ачык хова боляр.

Гүн батанда шапагың арасындан гүнүң шөхлелери дикличине гайтса, эртеси ягыш ягар.

Гүйз Ай дик догса, басым совук дүшер.

Гүйз гушлар ерләп учса, басым совук дүшер.

Гүйз гушлар ал-асмандан учса, гыш гич дүшер.

Гүйз атызларда кереп көп болса, гыш гурак болар.

Гүйзде илкинҗи дүшен гырав узак вагтлап ятса, гыш гарлы болар.

Гүйзүң ахырында чыбын көпелсе, гыш йылы болар.

Гыш совук болса, томус ыссы болар.

Гыш ер гаты доңса, бугдай хасыллы болар.

Дашардан гетирилен одунлар шатырдап янса, совук узак вагтлап довам эдер.

Даңдан гызыл шапак, хова ягтыланда кем-кемден агарман бирден солуп гитсе, гүйчли ел туруп, ягын ягяр.

Ирден гүнүң догҗак ери агымтыл чал реңкде болса, шол гүн ягын ягмаз.

Соганың габыгы галың ве гат-гат болса, гыш совук боляр, юкадан гелен, гаты аз болса, гыш йылы боляр.

Томсуна хашал отлар гол йайратман бейиклигине өсен болса,

гыш гарлы болар.

Эгер-де Гүнүң яшан ери сүйт реңкли болса, гиже үмүр дүшмез.

Яз ыгаллы, томус чыглы, гүйз йылы болса, гыш узак вагтлап довам эдер.

Январда мартың ховасы ялы болса, мартда январың ховасына гарашыбермели.

ДУРМУШЫ ЫРЫМЛАР

Адамың эшигини чыкарман, йыртылан ерини эгниндекә чатсаң, акылыны-да чатяң.

Ак зат гиже диленмейәр. Диленип гелене беренде хем үстүнден от гечирип, күкүрт чакып бермели.

Алаҗа дакылса — гөз дегмекден гораяр.

Ата-бабасы экмедик адам аҗы зат эксе дүшмейәр.

Ат аланда, мал, машын аланда, алнына ак ун чалсаң дүшүмли боляр.

Аялың көйнегини гейсең, итешен өрен болса гутуляң.

Балыгың оңургасы, барсың дырнагы, товшаның сүңки гөз дегмекден гораяр.

Бирине сачак башында дуз алып берсең, онуң билен өйкелешйәң.

Бириниң үстүне геринсең, кәйишйәң.

Биширилен нахары өзүң датман, гоңша дадырмага берсең, берекет гөчйәр.

Босаганың үстүнде отурсаң, дурсаң, зат алсаң я-да зат берсең, бири билен гөрүшсең — урушяң, карзың көпелйәр.

Бош салланчагы үвресең, шейтаны үврейәң.

Бәбеги ики элиңи ашагындан гечирип гөтермек гүнә.

Вагтында йөрәп билмедик чаганың аягыны яңы сойлан гойнуң ичегеси билен душап ичегәни кессең, чилеси ачыляр.

Гавун, гарпыз, сүйт өнүмлерини огурласаң бетбагтлык гетирйәр.

Газаны пычак билен газасаң агзалалык боляр.

Гараңкы дүшенсоң товук, мал соймак гүнә.

Гиже ятанында җын адыны тутуп гыгырса, аҗы затларың адыны тутмалы.

Гиже өйи сүпүрип, зибил дөксең, дөвлетиң гайдяр.

Гоңшыокара гетирилип, зат дадырыланда, табагы бош гайтарсаң, ики гоңшының арасына шейтан дүшйәр.

Гөврели аялың өңүнден монҗук чыкса гызы, ашык чыкса оглы боляр.

Гөврели аял өли чыкмадык өе яса барса чиле дүшйәр.

Гөврели аял, догурян аял, айбашысы гелен аял өлүниң сүңңүне гирмели дәл.

Гөз дегер дийип горкян задыңа дога, тумар, харам хайваның дишини, дагдаң агажыны, йыланбаш ассаң, гөз дегмейәр.

Гөз монжугыны даксаң, чаганы гөз дегмекден гораяр.

Гөзи дегйән адам өе гелсе, гиденсоң ызыны пычак билен кесмели.

Гөкбогма деген адам гөк эшекләә салам берсе гутуляр.

Гыз машгала тикин-чатын эденде сапагыны узын ишсе, узак ере, гысга ишсе, якын ере дурмуша чыкяр.

Гызамык чыкан чаганың янында дутар чалсаң, гызамыгы өрйәр.

Гүн догманка сачыңы йыйып дашары чыкмалы дәл, өлүм хабары гелйәр.

Дири адамың эгин-эшигини ювуп сереңде чөвре сермели. Эгер дүз серсең, перишделер өлүпдир дийип аят окаярмыш.

Дога эдилен адама, итиң ялагындан сув ичирсең ачыляр.

Дост өйүнде дырнагыңы, душманың өйүнде сачыңы алдырмак гүнә.

«Едигеним еди йылдыз, еди гөчүп, еди гонар, санасаң согаоы бар» дийип, еди гезек бир демде санасаң согап боляр.

Игде гүллән вагты астында уклан адам елдиргейәр.

Ики саны гайтарма саташып гөрүшсе, чиле дүшйәр.

Ики адам деңине палласа, доюмлык бар.

Ики адам бирден бир сөзи дийсе, оңат хабар боляр.

Көвши чыкаранда дүңдерип я-да бири-бириниң үстүне гойсаң, эесиниң өлүмини диләп ятярмыш.

Көйнек, дон биченде, бисәхет гүни бичсең, ир йыртыляр я-да от дүшйәр.

Көмелек тапаңда, «хөвүр-хөвүр» дийсең, хөври тапыляр.

Нахарың кесмегини ийсең, тоюңда гар ягяр.

Нахарыңа сиңек гачса гирдежи гелйәр.

Нахар ийип отыркаң дүвүнсең, душманың ятлаяр.

Ода түйкүрсең, дилиңе яра чыкяр.

Ожакда газан гышык дурса, шол гүни өйде дава-женжел боляр.

Өе чеп аягың билен гирсең, бетбагтлык гетирйәр.

Өйде сыгырсаң жын гелйәр.

Өйден чыкып баряркаң эшигиң гапа илишсе, шол өе ене-де гелжегиң.

Өсүп отуран агажы отламак гүнә.

Өңүңден эли бош бедрели аял чыкса ишиң оңмаяр.

Өңүни аял кесип гечсе, ишиң оңмаяр.

Өңден барының аяк ызына басып йөресең, онуң гүйжүни алян.

Пили дик гойсаң, габыр газмага гарашып дурармыш.

Пычагы бирине беренде, тыг тарапындан тутуп, сап тарапыны узатмасаң гүнә.

Пычак билен нахар иймек гүнә.

Пулы гиже карз берсең, берекеди болмаяр.

Сачага әберилен нахары ташлап, башга ишлер билен гүмра болмак гүнә.

Соган, бурч ялы ажы затлары тәк бермели.

Соган, бурч ялы ажы зады эле бермели дәл, ягны өңүнде гоймалы я-да өзүне ал диймели.

Сынчгылавугы тутан адам кишиниң хакыны иендир.

Сув ичилйән габы агзы ачык, бош гоймалы дәл, ичине шейтан бушугярмыш.

Сува, күлүң үстүне, одуна, мивели агажың астына бушугсаң — келлән агырлы боляр.

Сүбсе билен урлан адам ялчамаз.

Сүбсәни дик гойсаң, жыназа жайыңы сүпүрмәге гарашып дурармыш.

Сүйдүң кесмегини дырнагың билен гопарып ийсең, сыгрың эмжеги яра болярмыш.

Табыдың билиндәки йүпи гөре гачырсаң, ызындан ене өлүм боляр.

Табыдың астындан эйләк-бейләк гечмек гүнә.

Текиз ёлда бүдресең, кимдир бири ятлап отыр.

Тойдан элиңи ювман гайтмалы.

Тәзе гелен гелни отдан бөкдүрсең, жын-арвах әкелен болса айрыляр.

Тәзе гелен гелниң өңүни кесип гечсең чиле дүшйәр.

Тәзе болан чага дессине ат дакмасаң, улаланда яланчы боляр.

Тәзе доган Айың астында ажы зат дограсаң, шол ай хасратлы боляр.

Уссаны ишледип хакыны берман гайтсаң, эли агырылы боляр.

Үзеңңини ики болуп гөтермек өлүмден нышан.

Узак ёла уграмазыңдан өңүнчә өйде бирсалым отурып, соң уграсаң ёлуң боляр.

Узак ёла угранда ызыңа дөнүп, соң ене уграсаң ишиң пашмаяр.

Улугызың этегине яндак, кетген япышса, оңа мыжабат атярлар.

Харам затлар гөз дегмекден гораяр.

Харманы сырып-сүпүрсең согап.

Хич зат ёк ерден йүрегиң гысса, кимдир бири гөреси гелип ятлаяр.

Чаганың аягына сүбсе билен урсаң, бойы өсмейәр.

Чаганы илкинҗи баран өйүнден бош гайтарсаң, гулагы агырылы боляр.

Чаксыз көп гүлен адама бетбагтлык гарашяр.

Чыкҗак гызың халысының, кечесиниң гөли гышык дүшсе, гыза бетбагтлык гарашяр.

Эгер чаганы эгниңден ёкары гөтерсең, худая гүжеңледигиң.

Эгер гелин атасы өйүне гайдып барянча йигидиң өйүнде мәреке эдилсе, гелне чиле дүшйәр.

Эгер тәзе болан чаганы 40 гүн болманка дашары чыкарсаң, чиле дүшйәр.

Эгер-де улы илиң ичйән гуюсына пишик гачса, 40 бедре сув айырмасаң харам.

Эгер сува, күлүң үстүне бушугсаң гүнә.

Эгер бирине я-да бир зада йити гөз билен серетсең, «түвелеме» дийип, үч гезек түйкүрмесең, оңа гөз дегйәр.

Эгер узак ёрда гиденинде аҗы зат совгат гетирсең, гөзяш гетирдигиң хасапланяр.

Эгер-де бирине каст эдилен болса, шоны эден адам азабыны шу дүнйәде хөкман гөрер.

Эгер-де бири кишиниң чагасына гең галса, гең галан задынхөкман алнына гелер.

Эгер-де бири кишиниң чагасына мыжабат атса, хөкман өз чагасы-да мыжабата галар.

Эгер докма докалярка дарак чакышса — мыхман гелер.

Эгер-де, өвлүйәден доланып гелнен болса, яш гелинли, яш чагалы өе гирилмейәр.

Эгер ики докманы бир өйде йүвүртсең, чиле дүшйәр.

Эгер тәзе гелен гелни тәзе чага болан өе элтсең чиле дүшйәр.

Эгер-де мыхмана чай беренинде чәйнегиң җүрүндигини оңа гаршы эдип бермесең, арана дүвүн дүшйәр.

Эгер-де төтәнден җәч дөвүлсе, багтлылыкдан хабар гелдиги.

Эгер-де яш чага вагтында гүрлемесе, гурбанлыкда еди малың дилини ийдирмели.

Эгер-де, шәник дөвеңде мүженеси гоша чыкса, бирини янындака бермели.

Эгер-де шамар оды якылҗак болса, онда еди өйден бирден чөп йыгнамалы

Эгер-де чага вагтында йөремесе, тәзе доган Ая гаршы көмек эдип йөретмели.
Эгер-де гиҗе от ойнасаң, малың йитйәр.
Эгер-де, кичиҗик чага өй сүпүрсе, өе мыхман гелйәр.
Эгер-де тәзе гелен гелин гиҗесине күртели дашары чыкса, өз багтыны йитирйәр.
Эгер-де бир ере баранда ишигиң агзында чоммалып отурсаң, гарып дүшйәң.
Эгер-де кир сувуны ёла дөксең, гаргыша галяң.
Эгер-де чилели чаганың үстүне чиг эт, юмуртга гетирсең чилесини ене 40 гүн узалдяң.
Эгер-де сыгыр экиз гузласа, овнук мал үчем гузласа, бирини етим-есире бермели.
Эгер-де чаганың илкинҗи сачыны дайысына алдырмасаң, келлеси агырлы болярмыш.
Эгер чаганың сачының икинҗи бурмасы маңлайында болса. аялындан (әринден) айрылышяр, икинҗи бурмасы еңсесинде болса янёлдашы арадан чыкяр. Эгер ики бурмасы депесинде болса, бирбада ики янёлдашы болар.
Эгер-де гавуң гоша гетирсе, иң говы гөрйән адамына бир эшек йүки гавун сылаг бермели, совгады алан хем оны бош гайтармалы дәл, шейле эдилсе икисине-де багт гарашяр.
Эгер бир адам мәрекеде ики сачагың сеплешен еринде отурса өйкелешйәр.
Эгер әр-аял нахарыны гараңкыда иййән болса, догулҗак чагалары огры боляр.
Эгер дөрт адам саламлашярка я-да хошлашярка эллери чар-пара дүшсе, тиз той боляр.
Экиниң ортасына гарантга диксең, гөз дегмекден гораяр.
Элине иңңе чүмдүрен гыз ашык боландыр.
Элиңи ювуп болуп, сувуны силксең, шейтаны көпелдйәң.
Эндамыңа сиңир чыкса, оны гөк сапак билен багласаң гураяр.
Энесине меңзеш адам багтлы боляр.
Эшигиң чөвре гейсең хорлук гөрйәң.
Эшигиңи чыкарып чөвре гойсаң, перишделери горкузяң.
Ювусга дөкүлен ерден бивагт гечсең какынлаяң.
Ясда айбогашыны гуруп отурмак, гелени гаршыламак, гидени угратмак билен рухларың гахарыны гетирйәң.
Ясда сүңк гемирсең, өмүр яшыңы газап кемелдйәң.

ЫРЫМЛАР ТҮРКМЕН ХАЛКЫНЫҢ ДУРМУШЫНДА

Ырымлар түркмен халкының дурмушында бичак улы роль ойнапдыр. Бизиң ата-бабаларымызың үч-дөрт мүң йыл мундан өңки дурмушы барада язылан тарых китапларыны окап гөрйәрсиң велин, «халкымыз шол дөврде өрән ырымчы экен-ов» диениңи дуйман галярсың. Гечмишде бизиң педерлеримизиң ырымчыл боландыкларыны бизиң дәп-дессурларымызың мазмуны ачык-айдың гөркезйәр. Гөзбашыны мүңлерче йыллык гадымыетден алып гайдян энчеме дәп-дессурларымыз гөнүден-гөни ырымларың тәсири билен дөрәпдир. Муны шу ашакдакы мысаллардан ачык-айдың гөрмек боляр.

Түркмениң гелин тойларында сечги сечмек дессуры бар. Бу дессура гөрә гелин атасы өйүнден чыкарыланда ве гелин гайын өйүне гетириленде онуң хоссарлары сечги сечйәрлер. Дессурың манысы шундан ыбарат, ягны, ырыма гөрә кимде-ким бир зады говы гөрсе, ве шоңа гөвни гиден болса, йөне шол зады алып билмесе, эгер-де ол ийилйән зат болса шондан дадып гөрмесе ве ымсынып галса, онда шол зада эелик эден адама шол дүшмейәрмиш, ийилйән зат болса хем сиңмейәрмиш. Шонуң үчин түркменлерде бириниң сынчгылавыгы тутян болса, төверегиндәкилер оңа «Хай, сен нәме-де болса бир сүйжүже зады төверегиндәкилере дадырман ийипсиң, я-да огурлап ийипсиң» дийип дегишйәрлер.

Халкымызың сыгыр гузланда гоңшуларына овуз сүйдүни дадырмак, миве, гөк өнүм бишенде ондан дадырмак дәби шол ырыма гөрә дөрәндир.

Етишен улыгыза ол дурмуша чыкарылманка, «Өз-ә салыкатлы, асыллы, говужа машгала, шуны гелин эдинмек несип эдәйседи» дийип она гөз дикип, ягшы ниет эдинип отуранларың көп болмагы мүмкин. Йөне, олар бир себәп билен гызы гелин эдинип

алып билмән, галан бөлуп, ол дурмуша чыкан вагты ызында ымсынып галса, гелниң баран еринде аягы дүшмейәр дийип, ырым эдип, гелниң хоссарлары ырым үчин ондан дадымлык дийип сүйҗи сечйәрлер. Шол хем ол гыздан тамакинлере дадымлык боляр ве ымсынып галмагының өңүни аляр. Я-да ырым билен багланышыклы дөрән ене бир дессур. Гелне ника гыйылярка йүп я-да башга бир зады дүвсең, яш чатынҗаларың арасына дүвүн, тов дүшүп, оларың дурмушы оңшуксыз болярмыш дийип ырым эдилйәр. Шонуң үчин ника гыйылян вагты, шол ерде эли гайчылы еңңелер гайчыны шаркылдадып, дүвлен дүвүнлери кесип дуран шекилде оккесир чарпара гечйәрлер.

Чиле дүшен гелинлер тәзе гелин чыкып барярка, онуң өңүни кесип гечсе чиледен ачылярмыш дийип ырым эдилйәр. Шонуң үчин хем түркменлер гелин болуп чыкып барян гызың өңүни хич ким кесип гечмез ялы, оны гораглап гидйәрлер.

Түркменлер ясдан гелип гөни өе гирибермән илки бир чете совулярлар, чүнки ырыма гөрә, бет рухлар ясдан гиден адамы, тә барып өйүне гирйәнчә ызарлап гидйәрмиш ве ясдан гелйән адам башга бир угра совулса гахарланып ызына дөнйәрмиш.

Энчеме дәп-дессурларың дөремегине эсас болшы ялы, көп санлы алкышларың хем гөзбашында ырымлар ятыр.

Ырыма гөрә, таңры көпүң дилегини берермиш диййәрлер. Шонуң үчин бирнәче адам кимдир бирине «багт бер» дийип таңрыдан дилег этсе, шоларың дилегиниң кабул болмагы жуда мүмкин экен. Ровайта гөрә, Мүсүриң патышасы Пыргун Муса көп азар берипдир. Муса Ылаха йүзленип Пыргуна ёкардан дерди-белалар индерип гөз гөркезмеги сорапдыр. Эмма, Муса хер нәче дилег этсе-де Пыргуна хич зат болмандыр. Бир гүн Муса Ылаха йүзленип, «Сениң мени говы гөрйәниңи билйән, эмма нәме үчин мен бендәң дилегини душураңок?» дийипдир. Онда Ылах Муса шейле дийипдир: «Мениң садык бендәмдигиң ве сени говы гөрйәндигим чын. Сениң Пыргуна гөз гөркез дийип эдйән дилегиңи-де эшидйән. Йөне, мен башга-да жуда көп санлы бендәмиң дилегини эшидйәрин. Олар болса өз гезегинде Пыргуна узак өмүр, җан саглык бер дийип дилейәрлер. Шоны сораянларың хем әхлиси мениң бендәм, өзлерем шейле бир көп велин, мен оларың дилегини-де хөкман душ этмели болярын. Ине, шонуң үчин хем Пыргуна хич зат боланок» дийип жогап берипдир.

«Көпүң дилеги көл болар» дийлиши ялы, ягшы адам үчин ягшы дилеглер этмек, алкыш айтмак дәби хем шейле ырым эсасында дөрәпдир.

«Яшың узын болсун!», «Элиң-гөзүң дерт гөрмесин!», «Ху-

дайым, яманлык йүзүни гөрмәедиң!», «Багтың ачык болсун!» диен ялы алкышлары айданларында адамлар ырыма эерип, таңрының өз дилегини душ этмегине бил баглаяр.

Аслында алкышлар ялы, гаргышларың хем дөрейши ырымлар билен багланышыклыдыр. Бейик Магтымгулы шахырың «Гаргыш галындырмаз, яшы сындырар» дийши ялы, кимдир бирине гаргынян бенде хем өз налышыны Таңры эшидер ве дилегини душлар дийип ынаняр. Себәби, ил ичиндәки ырыма гөрә, гаргыш эдилен, нәлет сиңен адам байнамаярмыш. Шонуң үчин «Яшың кесилсин»!, «Ылахым байнамаядың!», «Тохумың йитсин!», «Габрың янсын!», «Мейдиң ырансын!» ве шуңа меңзеш гаргышлары айдып гаргынян адам гаргыш эдилйәне бу сөзлерден бирбада зыян гелмежегини, онуң көп әжир-гүзап чекмежегини билсе-де, соңлугы билен байнамажакдыгына ынаняр.

Халк ырымларың көпүсини өрән улы тербиечилик әхмиети боланы үчин несилден-несле гечирип, дурмушда хәли-шинди уланып гелйәр. Оларың көпүси адамлары дурмушда нәдогры херекетлерден, оңланмаян ишлерден, нәмакул эдим-гылымдан сакламак үчин йөрите дөредилен ялы болуп дур. «Адамың эшигини чыкарман, йыртылан ерини эгниндекә чатсаң, аклыны-да чатяң», «Ак зат гиже диленмейәр, диленип гелене береңде хем үстүнден от гечирип, күкүрт чакып бермели», «Бириниң үстүне геринсең, онуң билен кәйишйәң», «Газаны пычак билен газасаң, агзалалык боляр», «Гоңшыокара гетирилип, зат дадырыланда, табагы бош гайтарсаң, ики гоңшының арасына шейтан дүшйәр», «Сүбсе билен урлан адам ялчымаз», «Уссаны ишледип хакыны бермесең, онуң эли агырылы боляр» диен ялы ырымлар адамлара эдеп, тербие ве акыл өвредйәр. Эдебиң ырым билен шунуң ялы багланышдырылмагы бу затларың адамларың аңына өрән берк орнашмагына говы көмек эдйәр.

Умуман, ырымлар түркмен халкының аңына чуңдан орнашыпдыр ве хәзирки дурмушымызы ырымсыз гөз өңүне гетирмек хем кын.

Литературно-художественное издание

Аразбай УРАЕВ

ПРЕДЗНАМЕНОВАНИЕ

На туркменском языке

Редактор Худайберди ХАЛЛЫ.
Суратчы Какаҗан БАЙРАМ.
Сурат редакторы Тахыр КАДЫР.
Техники редактор Җахан ЫСЛАМОВА.
Корректор Гуванч ӨДӘЕВ.

Йыгнамага берлен вагты 20.10.1992 й. Чапа ругсат эдилен вагты 25.06.1993 й. Форматы $84 \times 108^{1}/_{32}$. Газет кагызы. «Эдеби» гарнитурасы. Ёкары чап эдиш усулы. Чап листи 3,50. Заказ 579. Тиражы 100.000 экз. Бахасы шертнама эсасында.

Түркменистан Языжылар союзының «Рух» дөредижилик-өнүмчилик бирлешиги.

Ашгабат шәхери, Азады көчесиниң 5-нжи жайы.